

Nationaal rapport over overheidsmaatregelen tegen antisemitisme

NEDERLAND

This report was funded by the European Union's Rights, Equality and Citizenship Programme (2014-2020). The content of this report represents the views of the author only and is his/her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains.

INHOUD

Dankbetuigingen.....	1	Uitsplitsing van beleidsterreinen.....	14
Voorwoord van de coördinator van de europese commissie voor de bestrijding van antisemitisme en de bevordering van joods leven.....	2	Cultuur en erfgoed.....	15
Een notitie van de voorzitter van CEJI- Een Joodse bijdrage aan een inclusief Europa.....	3	Onderwijs.....	17
Samenvatting.....	4	Haatdelicten.....	20
Inleiding.....	6	Haatzaaien.....	23
Methodologie.....	7	Holocaustherdenking.....	25
Nederland: achtergrond en context.....	9	Interculturele dialoog.....	27
		Media.....	28
		Godsdienstvrijheid.....	30
		Beveiliging.....	31
		Sport.....	33
		Gevolgen voor de toekomst.....	35
		Bijlage - voor dit verslag geraadpleegde belanghebbenden.....	36

DANKBETUIGINGEN

Het project NOA wil het team van onderzoekers, deskundigen, geïnterviewden en beoordelaars die aan dit verslag hebben bijgedragen, bedanken. Speciale waardering gaat uit naar de volgende personen:

Projectleider:

Robin Sclafani, directeur, CEJI - Een Joodse bijdrage aan een inclusief Europa

Senior Lead Researcher:

Aron Vrieler, Specialist monitoring en belangenbehartiging, CIDI- Centrum Informatie en Documentatie Israël

Adviseur van de projectdirecteur:

Ronny Naftaniel, voormalig voorzitter, Centraal Joods Overleg, Nederland

Junior onderzoeker:

Aleida Heuvelman, studente journalistiek aan de Christelijke Hogeschool Ede (CHE)

Methodologische deskundigen:

Marharyta Zhesko en Alexandra Licht.

Academisch expert:

Dilwar Hussain, assistent-professor, Centrum voor vertrouwen, vrede en sociale betrekkingen, Universiteit van Coventry

Financiers:

Het project NOA wordt gefinancierd door het programma "Rechten, Gelijkheid en Burgerschap" van de Europese Unie (2014-2020).

Dank ook aan Karen Weisblatt, Elizabeth Brahy en Joslin Isaacson Riber, Weisblatt & Associés (www.weisblatt-associates.com) voor hun bijdragen aan de redactie en vormgeving van dit verslag.

OVER HET PROJECT NOA

NOA - Networks Overcoming Antisemitism - biedt een baanbrekende aanpak van het toenemende antisemitisme in Europa. Met zijn unieke partnerschap van belangrijke Joodse netwerken vergelijkt NOA het beleid van de EU-lidstaten op alle gebieden en helpt het hen holistische nationale actieplannen te ontwikkelen om antisemitisme aan te pakken en te voorkomen, en Joods leven te bevorderen. Zie voor meer informatie: www.noa-project.eu

OVER CEJI - HOOFDPARTNER, PROJECT NOA

CEJI - Een Joodse bijdrage aan een inclusief Europa ("A Jewish Contribution to an Inclusive Europe") staat samen met mensen van alle achtergronden voor een Europa van diversiteit en respect. Als Joodse stem op Europees niveau onze activiteiten onder meer het geven van diversiteitseducatie en het bevorderen van de interreligieuze en interculturele dialoog, terwijl we in de EU pleiten tegen antisemitisme en alle vormen van discriminatie. Zie voor meer informatie: www.ceji.org

NATIONALE ONDERZOEKSPARTNER VOOR NEDERLAND

CIDI - Centrum voor Informatie en Documentatie Israël

NOA PARTNERS

[Vereniging voor het behoud van Joods erfgoed en cultuur](#)

[B'nai B'rith Europa](#)

[Europese Unie van Joodse Studenten](#)

[Europese Unie van Progressief Jodendom](#)

[Joods Wereld Congres](#)

© CEJI maart 2023

VOORWOORD VAN DE COÖRDINATOR VAN DE EUROPESE COMMISSIE VOOR DE BESTRIJDING VAN ANTISEMITISME EN DE BEVORDERING VAN JOODS LEVEN

Wij van de Europese Commissie zijn er trots op het project NOA - Networks Overcoming Antisemitism - te steunen, een uniek samenwerkingsverband van zes Joodse organisaties in Europa, die in 2019 zijn samengekomen met als doel holistisch beleid en praktijk te ondersteunen om antisemitisme te overwinnen en Joods leven te bevorderen. De pragmatische aanpak koppelt veiligheid, onderwijs en ondersteuning van Joods leven aan preventie- en interventie maatregelen op transnationaal en nationaal niveau. De NOA-partners brengen complementaire expertise, instrumenten en betrokkenheidstechnieken in, waarbij zij putten uit honderden aangesloten leden en hun eigen netwerken. Hun visie is het bevorderen van een inclusief en democratisch Europa, waar Joodse gemeenschappen gedijen.

Het project NOA sluit aan bij en draagt bij tot de doelstellingen van de Europese Commissie om een einde te maken aan antisemitisme en Joods leven te bevorderen, zoals gespecificeerd in haar allereerste EU-strategie over dit onderwerp, die op 5 oktober 2021 werd gepresenteerd.

De lange termijn doelstellingen van NOA omvatten het in kaart brengen van de inspanningen ter bestrijding van antisemitisme; het uitrusten van opvoeders met opleiding en leermiddelen; het verspreiden van positieve verhalen via sociaal-culturele onderwijsactiviteiten; het verkrijgen van toezeggingen van sportautoriteiten om te zorgen voor een inclusieve omgeving; en het evalueren van het effect hiervan, om de activiteiten van het project in de loop der tijd te verbeteren en in stand te houden.

Dit Nederlandse nationale rapport is het derde in een reeks. Het biedt een genuanceerde momentopname van het huidige beleidslandschap op de geselecteerde gebieden en belicht bestaande lacunes en mogelijkheden voor verdere maatregelen, die zich ongetwijfeld in de loop van de tijd zullen ontwikkelen.

Wij hopen dat dit benchmarkinstrument zal helpen bij de ontwikkeling en uitvoering van nationale actieplannen ter bestrijding van antisemitisme.

Ik dank de partners en belanghebbenden die aan dit verslag hebben meegewerkt voor hun openheid, deskundigheid en waardevolle bijdragen. Ik ben ervan overtuigd dat het een belangrijke stap is op weg naar de bestrijding van antisemitisme en de bevordering van een gezond en dynamisch Joods leven.

Europa viert zijn diversiteit. Europa gedijt als haar Joodse gemeenschappen gedijen.

Katharina von Schnurbein

Coördinator van de Europese Commissie voor de bestrijding van antisemitisme en de bevordering van Joods leven

EEN NOTITIE VAN DE VOORZITTER VAN CEJI - EEN JOODSE BIJDRAGE AAN EEN INCLUSIEF EUROPA

De afgelopen dertig jaar heeft CEJI zich samen met individuen en organisaties van verschillende religies, culturen en achtergronden ingezet voor een inclusief en democratisch Europa. Onze activiteiten, waaronder opleiding, onderwijs, dialoog en pleitbezorging, zijn gebaseerd op een mensenrechtensvisie die sinds het midden van de 20ste eeuw als leidraad dient voor intergouvernementele instellingen. Dit kader is vastgesteld door de Verenigde Naties, bekrachtigd door de Raad van Europa en de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa (OVSE), versterkt en gehandhaafd door de Europese Unie, en door alle EU-lidstaten omgezet in nationale wetgeving als waarborg voor het huidige en toekomstige Joodse leven.

Elk land van de Europese Unie heeft zijn eigen unieke geschiedenis van Joods leven, die teruggaat tot het oude Griekenland en het Romeinse Rijk en zich voortzet in de eeuwen van de opkomst van het christendom, de kolonisatie, en de ontwikkeling van de natiestaat en de democratie. De Joodse diaspora trok over het continent door golven van vervolging, van de inquisitie tot de pogroms in de Middeleeuwen en de 19de eeuw en, in de nog levende herinnering van sommigen, de Holocaust.

Ondanks periodes van meer of mindere vervolging hebben Europese Joodse gemeenschappen zich veerkrachtig getoond, in staat tot regeneratie en integratie. Van ambachtslieden tot kooplieden, kunstenaars en onderwijzers tot filosofen en wetenschappers; de geschiedenis van het jodendom in Europa is verweven met de geschiedenis van de regio zelf.

Vandaag bestaan er systemen om antisemitische attitudes, haatdragende taal en haatmisdrijven te monitoren, wat essentieel is om op waarschuwingssignalen van escalerende anti-Joodse sentimenten te reageren met maatregelen voor bescherming en preventie. Het project NOA doet iets aanvullends, maar anders en unieks. Wij monitoren wat landen doen om via hun overheidsinstellingen antisemitisme te voorkomen.

Dit onderzoek is een - misschien nog niet perfect - instrument om een realistisch beeld te krijgen van de mogelijkheden om het beleid te versterken, en ervoor te zorgen dat regeringen hun internationale verplichtingen op het gebied van mensenrechten nakomen, door structurele veranderingen te versterken om vicieuze haatcycli te doorbreken. Wij hopen dat dit mechanisme voor beleidsbenchmarking niet alleen nuttig zal blijken voor het voorkomen en aanpakken van antisemitisme, maar ook voor het ontwikkelen van nationale actieplannen tegen racisme en alle andere vormen van discriminatie, aangezien een bloeiend leven voor gemarginaliseerde gemeenschappen een indicator is van veiligheid en vrijheid voor iedereen.

Wij danken onze partners uit heel Europa: de Europese vereniging voor het behoud en de bevordering van Joodse cultuur en erfgoed (AEPJ), B'nai B'rith Europe (BBE), de Europese Unie van Joodse Studenten (EUJS), de Europese Unie voor Progressief Jodendom (EUPJ) en het Joods Wereldcongres (WJC), in samenwerking met hun plaatselijke afdelingen en netwerken.

Wij spreken onze grote waardering uit voor het vertrouwen en de steun die wij van de Europese Commissie hebben gekregen voor dit werk, dat een natuurlijke voortzetting is van de vele initiatieven die de Europese Unie de afgelopen jaren heeft genomen op het gebied van antisemitisme en racisme.

Alain Philippon
Voorzitter, CEJI

SAMENVATTING

Het project NOA - Networks Overcoming Antisemitism -, dat in 2019 van start is gegaan, is een innovatieve inspanning om nieuwe partnerschappen tussen de overheid en het maatschappelijk middenveld te ontwikkelen alsook de samenwerking binnen de niet-gouvernementele sector te verbeteren ter ondersteuning van de verklaringen van de Europese Raad over de bestrijding van antisemitisme en de bevordering van Joods leven op het continent.¹ Dit verslag toont het huidige beleidslandschap op tien gebieden: cultuur, onderwijs, haatdelicten, haat zaaien, herdenking van de holocaust, interculturele dialoog, media, godsdienstvrijheid, veiligheid en sport. Het onderzoek laat zien dat de Nederlandse overheid nog veel kan en moet doen om antisemitisme te bestrijden.

BELANGRIJKSTE BEVINDINGEN

1. Er is een dynamische cultuur van basisinitiatieven in het land. De regering steunt sterk op de expertise van maatschappelijke organisaties op het gebied van Holocaustherdenking, dialoog, cultuur en onderwijs over jodendom en antisemitisme. Dit betekent dat de expertise van de overheid soms onderontwikkeld is.
2. Een belangrijke trend is de neiging van opeenvolgende regeringen om antisemitisme in de eerste plaats in verband te brengen met de Holocaust.
3. De wetgeving over godsdienstvrijheid en veiligheid is het sterkst. De wetten die de ernstigere en meer geëscaleerde vormen van antisemitisme aanpakken, zoals die over haatmisdrijven en haat zaaien, zijn ook substantieel, maar de uitvoering ervan

moet nog worden verbeterd. Wat betreft de mogelijkheid om het jodendom te belijden, doet het land het relatief goed. Voorts is het land nu een positief voorbeeld op het gebied van restitutie.

4. Het beleidsterrein dat het laagst scoorde was onderwijs. Deze bevinding wijst op een aanzienlijke mogelijkheid voor positieve groei en ontwikkeling met langetermijneffecten.
5. De staat beschouwt antisemitisme als een specifieke vorm van racisme die gerichte maatregelen verdient, zoals blijkt uit de oprichting van het bureau van de Nationaal Coördinator voor de bestrijding van Antisemitisme (NCAB) en de invoering van een overeenkomstig werkplan.

AANBEVELINGEN VOOR NEDERLANDSE BELEIDSMAKERS

1. Verspreid de IHRA-werkdefinitie van antisemitisme² in overeenstemming met de resolutie van het Nederlandse parlement van 2018. De IHRA-definitie is een hulpmiddel bij het signaleren, onderzoeken, vervolgen en begrijpen van antisemitische incidenten en kan bijdragen tot bewustwording bij wetshandhavers, antidiscriminatiebureaus, aanklagers, justitie, onderwijsleiders en anderen. Er moeten opleidingen en andere activiteiten worden georganiseerd.
2. Verbeter het huidige systeem voor de registratie van haatmisdrijven, met meer mogelijkheden voor het analyseren van gegevens op basis van vooroordelen en het soort incident of misdrijf; toezicht op gevallen van haatmisdrijven door het strafrechtstelsel heen, van klacht tot veroordeling; en sluit overeenkomsten

¹ Zie: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/12/06/fight-against-antisemitism-council-declaration/> en <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/02/antisemitism-council-declaration-on-fighting-antisemitism/>

² Zie: <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antisemitism>

over rapportage door derden met maatschappelijke organisaties die het vertrouwen van de gemeenschappen genieten. De maatschappelijke organisaties moeten ook middelen krijgen voor het personeel dat nodig is om klachten te registreren, rapporten op te stellen en slachtofferhulp te verlenen tijdens de strafrechtelijke procedure.

3. Bouw voort op bestaande goede praktijken op lokaal niveau door een infrastructuur op te zetten die het leren of lokale acties ondersteunt door middel van financiering en “platformen” voor doeltreffende initiatieven.
4. Investeer in onderwijs als een belangrijk mechanisme voor de overdracht van kennis over de bestrijding van antisemitisme, racisme en alle vormen van haat, met bijzondere aandacht voor de uitbreiding van het verplichte geschiedeniscurriculum zodat alle leerlingen worden bereikt.
5. Investeer in publiekscommunicatie, die een positief bewustzijn vergroot van de aanwezigheid van Nederlandse Joden in het sociale weefsel van Nederland door de eeuwen heen en vandaag.

CONCLUSIE

Helaas heeft antisemitisme een belangrijke rol gespeeld in de recente Nederlandse en Europese geschiedenis. Net als racisme en andere vormen van haat kan het alleen worden overwonnen door de specifieke aard en verschijningsvormen ervan te erkennen en te begrijpen. Door bestaande lacunes en mogelijkheden in het huidige nationale beleid te erkennen en een gezamenlijke, gecoördineerde inspanning te leveren om antisemitisme te voorkomen, aan te pakken en uit te roeien, kan een duidelijker pad worden geopend naar een meer inclusief en democratisch Europa.

INLEIDING

Het project NOA - Networks Overcoming Antisemitism - is een poging om nieuwe partnerschappen tussen de overheid en het maatschappelijk middenveld te innoveren en te ontwikkelen, en de samenwerking binnen de niet-gouvernementele sector te verbeteren. Gesteund door financiering van de Europese Unie,³ kwam een consortium van zes Europese Joodse organisaties samen om concrete en effectieve initiatieven te ontwikkelen om antisemitisme te bestrijden. NOA ontwikkelde een reeks werkstromen die variëren van het creëren van opleidings- en onderwijsinstrumenten tot het ontwikkelen van sociaal-culturele activiteiten en het bevorderen van inclusie in de sport. Het project hanteert een holistische aanpak waarbij beleid en praktijk, veiligheid en onderwijs, en transnationale en nationale acties worden gecombineerd.

Dit is de derde publicatie in een reeks van vijf nationale NOA-rapportkaarten⁴ die de verklaringen van de Europese Raad over de bestrijding van antisemitisme ondersteunen.⁵ In hun verklaringen hebben de EU-lidstaten zich ertoe verbonden de preventie en bestrijding van antisemitisme in al zijn vormen te integreren in alle beleidsgebieden, waarbij zij erkennen dat antisemitisme een pan-Europese uitdaging is. Voorts maken zij duidelijk dat zij zich moeten inzetten voor beleidsvorming op lokaal, nationaal en Europees niveau. Een eerste verklaring werd gepubliceerd in 2018, herzien en verfijnd in 2020, en opnieuw bevestigd in maart 2022,⁶ bij welke gelegenheid een iets ruimere werkingssfeer werd goedgekeurd om “antisemitisme tegen te gaan en Joods leven te bevorderen” om een divers en inclusief Europa te creëren waar Joodse gemeenschappen gedijen.

De nationale rapportkaarten zijn bedoeld als benchmarkinginstrument voor de ontwikkeling en uitvoering van nationale actieplannen ter bestrijding van antisemitisme in de lidstaten.

³ Het project werd gefinancierd door het programma Rechten, gelijkheid en burgerschap van de Europese Unie (2014-2020).

⁴ De andere landen in dit project zijn België, Hongarije, Oostenrijk en Italië.

⁵ Zie: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2018/12/06/fight-against-antisemitism-council-declaration/> en <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2020/12/02/antisemitism-council-declaration-on-fighting-antisemitism/>

⁶ Zie: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/03/04/council-adopts-conclusions-on-combating-racism-and-antisemitism/>

Zij geven aan hoe goed de Europese landen het doen in vergelijking met de doelstellingen van de verklaringen. Deze Nederlandse nationale rapportkaart weerspiegelt een meerjarig project van de inzet van belanghebbenden om de hoogste standaard van onderzoek te bereiken voor het evalueren van de mate van naleving door de overheid. Dit rapport moet Nederland daarom helpen bij het ontwikkelen en uitvoeren van nieuw beleid, door de huidige sterke en zwakke punten te belichten. Daarnaast levert het onderzoek een schat aan sociaal-culturele leermiddelen op die zullen bijdragen aan de bestrijding van antisemitisme.

Negen levensgebieden zijn opgenomen in de verklaringen van de Raad en dienen als basis voor het beoordelingsproces van NOA. Het onderzoeksteam voegde een extra terrein toe, “godsdienstvrijheid”, omdat sommige partners vonden dat dit rechtstreeks invloed heeft op het vermogen van Joodse gemeenschappen om te gedijen.⁷ De tien beleidsterreinen die de onderzoekers hebben beoordeeld zijn: cultuur, onderwijs, haatmisdrijven, haat zaaien, holocaustherdenking, interculturele dialoog, media, godsdienstvrijheid, veiligheid en sport. Daarnaast worden binnen deze tien terreinen ook andere beleidsterreinen aangestipt, zoals jeugd-, discriminatie- en integratiebeleid. Zij verdienen elk verdere aandacht in mogelijke toekomstige versies van dit monitorinstrument.

Aangezien in dit verslag de rol en de verplichtingen van de Staat centraal staan, worden maatregelen van maatschappelijke organisaties en lokale gemeenschappen alleen vermeld voor zover zij relevant zijn voor de rol van de Staat. Verder hebben de onderzoekers vooral het bestaan van overheidsbeleid en -praktijken onderzocht, en geen kwalitatieve beoordeling gemaakt van het meetbare effect ervan.

Dit beknopte verslag bevat niet de volledige omvang van het bewijsmateriaal dat is verzameld om de beoordelingen van de sleutelindicatoren door onderzoekers te onderbouwen. Een gedetailleerde beschrijving van het bewijsmateriaal is op verzoek verkrijgbaar via het contactformulier op de NOA-website.⁸

⁷ De EU kan hierover geen standpunt innemen omdat dit een nationale bevoegdheid is.

⁸ Zie: <https://www.noa-project.eu/report-cards/>

De Verklaring van de Europese Raad van 2018 over de bestrijding van antisemitisme was het uitgangspunt voor de ontwikkeling van de onderzoeksmethodologie van NOA.⁹ De Verklaring vermeldt kort haar verwachtingen op meerdere beleidsterreinen. Hierop voortbouwend onderzochten de NOA-projectpartners - elk expert op hun terrein - hoe deze breed geformuleerde richtlijnen zich zouden kunnen vertalen in meetbare indicatoren. Eerst werden bestaande normen verzameld om een beoordelingskader op te zetten. Vervolgens werd een scoresysteem ontwikkeld om de sleutelindicatoren te evalueren. De hoofdonderzoekers van NOA verzamelden informatie ter ondersteuning van deze beoordelingen via verschillende methoden. Deze omvatten deskresearch, interviews en focusgroepen, om een holistisch beeld te krijgen van het nationale beleidslandschap in relatie tot de vastgestelde indicatoren.

Dit project is een eerste aanzet voor een nieuwe reeks Europese benchmarkingnormen, en bij dit onderzoek is alles in het werk gesteld om de hoogste ethische normen in acht te nemen. De onderzoekers hebben getracht vooringenomenheid bij de opzet, gegevensanalyse, gegevensinterpretatie en andere aspecten van dit onderzoek te vermijden en hebben de resultaten eerlijk gerapporteerd op basis van het beschikbare bewijsmateriaal. Hoewel er enig risico van subjectiviteit blijft bestaan bij de interpretatie van de resultaten, is het belangrijk te onthouden dat het doel van deze rapportkaart is een momentopname te bieden van het huidige beleidslandschap om de overheidsmaatregelen ter voorkoming en bestrijding van antisemitisme in de toekomst te versterken.

NOA-normen informeren over de rol en de verantwoordelijkheden van nationale overheden. Zij zijn gebaseerd op internationale normen die zijn vastgelegd in verordeningen,

richtlijnen, resoluties en andere documenten die zijn aangenomen door intergouvernementele organisaties, zoals de instellingen van de Europese Unie, de Raad van Europa, de OVSE en de UNESCO.

NOA-indicatoren zijn markers van relevant beleid en relevante praktijken in verband met de bestrijding van antisemitisme. Thematische deskundigen stelden belangrijke monitoringvragen op om de aan- of afwezigheid van dergelijk beleid op verschillende gebieden te meten.

Het NOA-scoresysteem is ontwikkeld om een gemakkelijk te begrijpen numerieke weergave te bieden van de huidige stand van zaken op elk beleidsterrein. Thematische deskundigen kenden een maximumwaarde toe aan de sleutelindicatoren, waarna de onderzoekers op basis van de beschikbare informatie een procentuele score toekenden die aangeeft hoe goed de bestaande beleidsmaatregelen en praktijken overeenkomen met elk van die indicatoren. Het scoresysteem is ontworpen om:

- gebruikers te helpen gemakkelijk bestaande lacunes en beleidsterreinen te identificeren die veel aandacht van de overheid behoeven;
- benchmarks bieden om de toekomstige ontwikkeling van het beleid te vergelijken.

De beoordelingen werden gemaakt op basis van de ervaring en kennis van de onderzoekers in het veld. Om diepte en nuance te waarborgen, werd een veelzijdige benadering van de eindscores gevolgd, waaronder:

- interviews met vertegenwoordigers van de regering en het maatschappelijk middenveld;
- een workshop voor belanghebbenden met de belangrijkste vertegenwoordigers van de overheid en het maatschappelijk middenveld, die een gedetailleerde beschrijving van het bewijsmateriaal ter staving van de toegekende scores hebben bekeken en de overkoepelende resultaten hebben besproken en gevalideerd.

⁹ Zie voor meer informatie over de normen, de indicatoren en het scoresysteem: <https://www.noa-project.eu/report-cards/>.

METHODOLOGISCH SCHEMA

1

STAP 1 Oprichting van een NOA-projectpartnerschap

Er wordt een NOA-projectpartnerschap opgezet met Joodse deskundigen en vertegenwoordigers om een leidraad bieden voor de te behandelen onderwerpen, kwesties en behoeften. De 10 te onderzoeken beleidsterreinen worden vastgesteld.

2

STAP 2 Creëren van indicatoren

Voor elk beleidsterrein worden centrale onderzoeksvragen ontwikkeld die vervolgens worden vertaald in indicatoren, op basis van bestaande internationale normen. Voor elk van de 10 gebieden worden meerdere indicatoren toegekend, met input van thematische deskundigen voor transnationale consistentie en duurzaamheid.

3

STAP 3 Verzameling en analyse

Beleidsdocumenten, wetgeving, nationale publicaties en richtsnoeren zijn verzameld en geanalyseerd.

4

STAP 4 Input en interviews

Om context en aanvullende input te verschaffen worden **28** personen geraadpleegd, waaronder:

10 regeringsvertegenwoordigers

8 vertegenwoordigers van
maatschappelijke organisaties

5 academici

5 vertegenwoordigers van
de gemeenschap

5

STAP 5 Scoren

De eerste scores van de indicatoren worden door het onderzoeksteam gegeven in percentages. Er is een scoresysteem ontwikkeld om:

- ▶ nationaal beleid en nationale praktijken te vergelijken met vastgestelde normen
- ▶ een overzicht per beleidsterrein mogelijk te maken met het oog op toekomstige benchmarking
- ▶ elk beleidsterrein te beoordelen om bestaande lacunes vast te stellen en referentiepunten te creëren

6

STAP 6 Validering

Raadplegingsfase/stakeholdersworkshop:

- ▶ een selecte groep vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld en de overheid geven feedback en valideren scores

7

STAP 7 Verspreiding

Er worden nationale openbare evenementen georganiseerd om de bevindingen te bespreken, goede praktijken uit te wisselen en beleidsaanbevelingen te doen.

NEDERLAND: ACHTERGROND EN CONTEXT

BESTUURSSTRUCTUUR

Nederland is een klein land met 17,8 miljoen inwoners en is het op één na dichtstbevolkte land van de Europese Unie.¹⁰ Het biedt onderdak aan verschillende belangrijke mondiale organisaties, waaronder het Internationaal Gerechtshof, en herbergt de grootste haven van Europa. Het is sinds 1848 een parlementaire constitutionele monarchie en de vorst, koning Willem Alexander, is het staatshoofd, hoewel hij vooral een ceremoniële rol speelt. De Tweede Kamer, het Parlement, vormt de Nederlandse wetgevende macht die bestaat uit 150 leden van 20 partijen en personen. Er zijn twaalf provinciale vergaderingen, de Provinciale Staten, die (net als de leden van de Tweede Kamer) om de vier jaar rechtstreeks worden gekozen. De leden van de Provinciale Staten kiezen de 75 leden van de Eerste Kamer, die de bevoegdheid heeft om wetten te verwerpen, maar niet om ze voor te stellen of te wijzigen.

De premier, meestal de leider van de grootste partij in de regering, staat aan het hoofd van de ministerraad die de uitvoerende macht van het land vormt. De regering bestaat uit een coalitie van verschillende politieke partijen.¹¹ Nederland wordt beschouwd als een model van ‘consociationalisme’, dat samenwerking tussen politieke elites bevordert en het idee van consensusdemocratie promoot.¹² Tegelijkertijd heeft de Nederlandse samenleving een erfenis van “verzuiling”, een term die verwijst naar de 19de en 20ste-eeuwse traditie van religieus-politieke groepen (protestanten, katholieken, socialisten, enz.) die hun eigen instellingen stichtten, waaronder scholen en media. Het land kent een lange geschiedenis van sociale tolerantie. Net als in de meeste andere landen

van Europa neemt de polarisatie echter toe en winnen extreemrechtse politieke partijen terrein naarmate het politieke centrum erodeert.

JOODSE GEMEENSCHAP IN NEDERLAND

Al sinds de 12de eeuw wonen er Joden in Nederland.¹³ Na de Spaanse inquisitie in de 16de eeuw ontvluchtten velen het Iberische schiereiland voor de meer tolerante Nederlandse provincies, waar zij hun godsdienst openlijk konden belijden. Joden uit Portugal migreerden voornamelijk naar Amsterdam, waar zij in 1675 de wereldberoemde Portugese Synagoge bouwden, die nog steeds in gebruik is. Toen de Portugese Joden zich vestigden, stimuleerden zij de handel en brachten zij nieuwe navigatietechnieken mee, die de zogenaamde “Gouden Eeuw” inluiden van de Nederlandse handel, rijkdom, kunst en wetenschap, maar ook van het kolonialisme.

In de 17de eeuw liep de Nederlandse Republiek voorop bij het verlenen van meer rechten aan Joden, ook op het gebied van handel en werk. In deze periode van verlichting konden Joden zich ontplooien. Geïnspireerd door de Franse Revolutie verleende de Nationale Conventie op 2 september 1796 volledige burgerrechten aan Joden.¹⁴ Vanaf die tijd tot 1940 namen Joden volledig deel aan de Nederlandse samenleving, en in Nederland werden geen pogroms of grote gewelddadige antisemitische incidenten geregistreerd. Vóór de Holocaust woonden er ongeveer 140.000 Joden in het land, onder wie ongeveer 25.000 Duitse vluchtelingen,¹⁵ en

¹⁰ De immigratie is aanzienlijk: in 2022 werden 228 000 immigranten geregistreerd, waaronder ongeveer 90 000 Oekraïners.

¹¹ Momenteel bestaat de coalitie uit de VVD, D66, CDA en CU. De huidige premier is Mark Rutte, de leider van de VVD. Hij is sinds oktober 2010 in functie en is daarmee de langstzittende premier van Nederland.

¹² Voor meer informatie over consociationalisme, zie: Consociationalisme in Nederland: Polderpolitiek en Pijlerpraat. Bogaards, Matthijs, 2020, https://www.researchgate.net/publication/347712696_Consociationalism_in_the_Netherlands_Polder_Politics_and_Pillar_Talk

¹³ Zie: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/the-netherlands-virtual-jewish-history-tour>

¹⁴ De Nationale Conventie verklaarde: “Geen Jood zal worden uitgesloten van rechten of voordelen die verbonden zijn aan het burgerschap in de Bataafse Republiek, en die hij zou willen genieten.”

¹⁵ Het vluchtelingenbeleid van de Nederlandse regering was in die tijd zeer restrictief. Wilhelmina, koningin der Nederlanden van 1890 tot haar troonsafstand in 1948, weigerde een vluchtelingencentrum voor Duitse joden te stichten in de buurt van haar paleis in Apeldoorn. Uiteindelijk werd er een gebouw in Westerbork bij de Duitse grens, maar de Nederlandse Joodse gemeenschap moest opdraaien voor de kosten daarvan. Zie voor meer informatie: <https://eurojewcong.org/communities/the-netherlands/>

maakten Joden een tiende van de Amsterdamse bevolking uit.¹⁶ Veel Nederlandse Joden, die deel uitmaakten van de proletarische klasse, namen deel aan socialistische of communistische organisaties en politieke partijen. Hoewel slechts een minderheid zichzelf als religieus beschouwde, was het lidmaatschap van Joodse gemeenten aanzienlijk. Hun positie veranderde echter radicaal door de Tweede Wereldoorlog en de nazi-bezetting.

Ongeveer 75% van de Nederlandse Joodse gemeenschap kwam tijdens de oorlog om, 102.000 mensen in totaal. Dit is het hoogste sterftecijfer in West-Europa.¹⁷ De meeste Joden werden door Nederlandse politieagenten opgepakt, door de Nederlandse Spoorwegen naar het doorvoerkamp Westerbork vervoerd, en vervolgens in Auschwitz of Sobibor vermoord. Naar verluidt hielpen ongeveer 25.000 Nederlanders bij de onderduik van Joden, maar de Nederlandse deelname aan de SS was ook een van de hoogste in Europa.¹⁸ De koningin, die in ballingschap in Londen verbleef, besteedde nauwelijks publieke aandacht aan het lot van de Nederlandse Joden.¹⁹ Het duurde 75 jaar na de oorlog voordat een lid van de koninklijke familie dit gedrag in een toespraak tot de natie bekritiseerde.²⁰ Datzelfde jaar, tijdens de Dodenherdenking, verontschuldigde de Nederlandse premier Mark Rutte zich “namens de regering voor het gedrag van de Nederlandse autoriteiten in die tijd.”²¹

Ongeveer 32.000 Joden overleefden de oorlog,²² hoewel slechts weinigen nog familie of vrienden hadden, en de overlevenden bleven getraumatiseerd en van hun bezittingen beroofd achter. De Nederlandse autoriteiten

stonden bekend als kil en bureaucratisch in hun omgang met de overlevenden, zoals blijkt uit studies.²³ Tijdens de oorlog werden ongeveer 16.000 huizen in beslag genomen en het duurde jaren om ze aan de rechtmatige eigenaren terug te geven.²⁴ Joodse overlevende en historicus Isaac Lipschits noemde de periode van tien jaar na de oorlog “de kleine Shoah”.²⁵ In deze periode emigreerden ongeveer 10.000 Nederlandse Joden naar Israël, de VS en Australië.

Wat de gestolen activa betreft, werden claims geregeld via onderhandelingen tussen het Nederlands Centraal Joods Overleg (CJO) en de overheid, banken, verzekeringsmaatschappijen en anderen. Ongeveer 350 miljoen euro werd tegen 2020 teruggegeven aan de Joodse gemeenschap. Ongeveer 50 miljoen euro werd gebruikt voor de oprichting van de stichting MAROR, die Joodse projecten in Nederland ondersteunt. Nog eens 23 miljoen euro is gestoken in het Joods Humanitair Fonds, dat projecten in Midden- en Oost-Europa ondersteunt en bijdraagt aan de voortzetting van het Joodse leven daar. Het restitutieproces gaat nog steeds door in drie domeinen: 1. levensverzekeringen voor erfgenamen van slachtoffers van de Holocaust; 2. teruggave van stadsbelastingen op Joodse bezittingen tijdens de oorlog; en 3. teruggave van geroofde Joodse kunst.

De Joodse gemeenschap in Nederland bleek echter veerkrachtig en is in de loop der jaren geleidelijk gegroeid, waarbij immigranten uit Israël, Rusland en Irak werden opgenomen. Er zijn twee academisch verantwoorde schattingen over het aantal Joden in Nederland vandaag de dag, die het aantal tussen de 52.000 en 63.000 schatten.²⁶ Meer dan de helft daarvan woont in Amsterdam, met de volgende grootste gemeenschappen in Amstelveen en Den Haag.

¹⁶ Zie: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/amsterdam>

¹⁷ Zie voor meer informatie: <https://www.annefrank.org/en/anne-frank/go-in-depth/netherlands-greatest-number-jewish-victims-western-europe/>

¹⁸ Zie voor meer informatie: <https://www.holocaustremembrance.com/sites/default/files/inline-files/Country%20Report%20The%20Netherlands%20-%20version%20for%20IHRA%20website%202021.pdf>

¹⁹ Haar toespraken op de publieke radio maakten geen melding van de benarde situatie van de Joden.

²⁰ Toespraak van Koning Willem Alexander op 4 mei 2020. Zie: <https://www.worldjewishcongress.org/en/news/king-willem-alexander-offers-moving-words-at-remembrance-day-speech-5-4-2020>

²¹ Zie: <https://www.holocaustremembrance.com/news-archive/prime-minister-netherlands-issues-historic-apology>

²² Zie: <https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/the-netherlands>

²³ Zie bijvoorbeeld: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/kst-25839-13.html> en [Judging the Netherlands 27_4_11.pdf \(jcpa.org\)](https://www.jcpa.org/judging-the-netherlands-27-4-11.pdf)

²⁴ In het afgelopen decennium is Nederland begonnen met de teruggave van eigendommen die tijdens de Holocaust van Joden zijn gestolen of geconfisqueerd. Zie voor meer informatie de rubriek Cultuur en erfgoed.

²⁵ *De kleine sjoa: joden in naoorlogs Nederland*, Lipschits, I., 2001, Mets & Schilt.

²⁶ Zie demografisch onderzoek van het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI), een onafhankelijk wetenschappelijk instituut: <https://nidi.nl/en/about-us/affiliated-and-guest-researchers/> en het Instituut voor Joods Beleidsonderzoek, dat zijn criteria baseert op de Israëlische Wet op de Terugkeer: <https://www.jpr.org.uk/countries/how-many-jews-in-the-netherlands>

Joden nemen in belangrijke mate deel aan de Nederlandse politiek, wetenschap, literatuur en kunsten.

Er zijn ongeveer 50 werkende synagogen in het hele land, waaronder de progressieve gemeenschap in Amsterdam,²⁷ en de modern orthodoxe gemeente Amos,²⁸ die in 2022 is geopend. Slechts 18% van de Nederlandse Joden behoort echter tot een Joodse gemeente,²⁹ en assimilatie blijft een zorg voor de toekomst van de Joodse gemeenschap. Kennis over Joodse gewoonten, traditie en religie vervaagt, en de gemeenschappen buiten Amsterdam nemen geleidelijk af. Joods onderwijs wordt door de hele gemeenschap als een prioriteit gezien.

Wat de structuur van de gemeenschap betreft, maken de meeste burgerlijke en religieuze organisaties deel uit van het Centraal Joods Overleg (CJO), een in 1998 opgerichte overkoepelende organisatie die als vertegenwoordigend orgaan naar de overheid toe fungeert. De oudste religieuze Joodse organisatie is het Nederlands Israëlitisch Kerkgenootschap (NIK), een koepelorganisatie van orthodoxe gemeenschappen.³⁰ Een andere belangrijke organisatie is het Nederlands Verbond voor Progressief Jodendom (NVPJ), dat bestaat uit 10 gemeenten.³¹ Daarna volgen kleinere Sefardische en Chabad-gemeenschappen.

Het Joodse maatschappelijk middenveld is levendig en onafhankelijk van religieuze binding of praktijk. Jeugdgroepen als Haboniem,³² Bnei Akiwa,³³ Netzer,³⁴ en de sportorganisatie Maccabi³⁵ zijn zeer actief. WIZO,³⁶ een zionistische federatie, Stichting Bij Leven en Welzijn (BLEW)³⁷ - de Joodse veiligheidsdienst

die gebouwen en evenementen beveiligd -, en vele andere door Joden geleide maatschappelijke initiatieven zetten zich in voor het culturele en artistieke leven en voor diverse mensenrechtenkwesties. Daarnaast zijn er drie Joodse scholen, twee bejaardentehuizen, een welzijnsorganisatie (JMW),³⁸ en een Joods ziekenhuis. Het meest invloedrijke orgaan voor het monitoren van antisemitisme in het land is het Centrum Informatie en Documentatie Israël (CIDI),³⁹ dat bijna 50 jaar geleden werd opgericht en in Den Haag is gevestigd.

OVERZICHT VAN ANTISEMITISME

Hoewel Nederland prat gaat op een traditie van vrijheid en tolerantie, worden Joden nog steeds geconfronteerd met antisemitisme in veel aspecten van hun leven. Volgens een onderzoek uit 2018 beschouwt 73% van de Joden in Nederland antisemitisme als een vrij groot of zeer groot probleem.⁴⁰ In dezelfde enquête gaf 70% van de Joden aan dat zij tenminste soms vermijden om in het openbaar symbolen te dragen die hen als Joods zouden kunnen identificeren, zoals een kippah.

De laatste jaren is het aantal antisemitische incidenten toegenomen.⁴¹ In mei en juni 2021 werd een stijging van het aantal pesterijen tegen Joodse kinderen geregistreerd, die samenviel met de escalatie van de conflicten tussen Israël en Hamas.⁴² Het aantal schriftelijke uitingen van antisemitisme, waarvan de meeste op sociale media verschijnen, is ook hoog. Uit onderzoek dat in 2022 in opdracht werd gegeven, bleek dat er meer dan 200.000 berichten met antisemitische inhoud op Nederlandse sociale media stonden.⁴³ Ook in de politiek en bij sportevenementen komt antisemitische retoriek voor, met grote gevolgen.

²⁷ Zie: <https://verbond.eu/en/>

²⁸ Zie: <https://chabadamsterdamcenter.com/en/synagogue/amos-synagogue/>

²⁹ Zie: <https://publ.nidi.nl/demos/2010/demos-26-07-vansolinge.pdf>

³⁰ Het NIK is vertegenwoordigd in het Europees Joods Congres en het Joods Wereldcongres. De grootste afdeling, gevestigd in Amsterdam, is het NIHS. Daarnaast zijn er gemeenten in Den Haag, Rotterdam, Utrecht, Eindhoven en Haarlem. Zie: <https://www.nik.nl/>

³¹ De grootste gemeente staat in Amsterdam. Die in Den Haag is gevestigd in de voormalige Portugese Synagoge. Zie voor meer informatie: <https://verbond.eu/aangesloten-organisaties-organogram/>

³² Zie: <https://www.haboniem.nl/>

³³ Zie: <https://www.bneiakiwa.nl/>

³⁴ Zie: <https://www.netzer.nl/>

³⁵ Zie: <https://maccabi.nl/>

³⁶ Zie: <https://www.facebook.com/nl.wizo/>

³⁷ Zie: <https://www.blew.nl/>

³⁸ Zie: <https://joodswelzijn.nl/english>

³⁹ Zie: <https://www.cidi.nl/over-cidi/english/>

⁴⁰ Ervaringen met en percepties van antisemitisme - Tweede enquête over discriminatie en haatmisdrijven tegen joden in de EU. Bureau voor de grondrechten. Maart 2019, blz. 17. Zie: <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/experiences-and-perceptions-antisemitism-second-survey-discrimination-and-hate>

⁴¹ In 2021 werden 183 gevallen van intimidatie en pesterijen geregistreerd, tegen 135 het jaar daarvoor. Zie: <https://www.cidi.nl/antisemitisme/antisemitisme-monitors/>

⁴² Voor meer over het effect op Joodse schoolkinderen, zie: <https://niw.nl/mijn-kind-niet-meer-joods-zijn/>

⁴³ Dit verslag was het eerste in zijn soort en er zijn vervolgstudies nodig om na te gaan of dit aantal juist is. Zie: <https://www.cidi.nl/onderzoek-nederlands-antisemitisme-online/>

Wat betreft de kennis of het begrip van de geschiedenis van Holocaust bij de jongere generatie, baart een recente, op grote schaal verspreide enquête van de Claims Conference zorgen. Bijna een kwart (24%) van de respondenten in Nederland, onder wie 32% van de “millennials” en Gen Z, zegt ten minste enkele mensen te kennen die geloven dat de Holocaust niet heeft plaatsgevonden. Bovendien gelooft bijna een kwart (24%) van hen, en 11% van alle respondenten, dat de Holocaust een mythe is of sterk overdreven is.⁴⁴ Hoewel het rapport enkele methodologische problemen bevat, valt niet te ontkennen dat het huidige onderwijssysteem onvoldoende werk maakt van het overbrengen van kennis over de Holocaust.

De overheidsfunctionaris die in Nederland belast is met discriminatievraagstukken is de minister van Justitie.⁴⁵ In het Nederlandse wetboek van strafrecht is het belangrijkste artikel in verband met de bestrijding van antisemitisme en racisme artikel 137 c-e,⁴⁶ terwijl in het burgerlijk wetboek artikel 6:162 vaak wordt gebruikt om antisemitische incidenten te bestrijden.⁴⁷ In reactie op de toenemende bedreiging van Joden en van het Joodse leven in Nederland hebben Kamerleden Dilan Yesilgöz-Zegerius (VVD) en Gert-Jan Segers (CU) in 2019 een reeks maatregelen geïnitieerd om de regering aan te sporen actie te ondernemen om het tij van de toenemende incidenten te keren.⁴⁸ Met name is op 1 april 2021 het bureau van de Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding (NCAB) van start gegaan. Het bundelt expertise op het gebied van de bestrijding van antisemitisme, verbindt overheid en maatschappelijk middenveld,

en ondersteunt initiatieven op dit gebied in Nederland en Europa. Ook signaleert het NCAB opkomende ontwikkelingen op het gebied van antisemitisme.⁴⁹ Het NCAB-werkplan is in oktober 2022 naar de Tweede Kamer gestuurd en een tweede serie maatregelen is in december 2022 ingevoerd door de Kamerleden Ulysse Ellian (VVD) en Gert-Jan Segers (CU).⁵⁰

⁴⁴ 25 januari 2023 Claims Conference - Netherlands Holocaust Knowledge and Awareness Survey. Zie: <https://www.claimscon.org/netherlands-study/?fbclid=IwAR39-KDz1EzdeczvshRQsxksxrTAyWKgLnLEFRL5yybNBMkYuqR4h4po3dk>

⁴⁵ The current Minister of Justice is Dilan Yesilgöz-Zegerius (VVD).

⁴⁶ Zie: <https://melaproject.org/sites/default/files/2019-01/The%20Netherlands%20Criminal%20Code%20-%20Section%20137c%20and%20137d.pdf>

⁴⁷ Artikel 6:162 BW bepaalt dat degene die jegens een ander een onrechtmatige daad pleegt, verplicht is de schade te vergoeden die de ander daardoor lijdt. Om te slagen moet een actie op grond van een onrechtmatige daad voldoen aan vijf vereisten: onrechtmatigheid, toerekenbaarheid, schade, causaliteit en relativiteit, zie: <http://www.dutchcivillaw.com/legislation/dcctitle6633.htm>

⁴⁸ Zie: 35164 - [Initiative paper on a more effective approach to anti-Semitism - Parliamentary monitor \(parlementairemonitor.nl\)](#), Yesilgöz-Zegerius en Segers, maart 2019

⁴⁹ Zie: <https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-justitie-en-veiligheid/organisatie/organogram/nationaal-coördinator-antisemitismebestrijding-ncab>

⁵⁰ Zie: 36272 - [Initiative Paper on tackling anti-Semitism – the next steps](#), Ellian en Segers, december 2022

NATIONAAL COÖRDINATOR ANTISEMITISMEBESTRIJDING PRESENTEERT WERKPLAN AAN TWEDE KAMER⁵¹

6 oktober, 2022

Minister van Justitie en Veiligheid Dilan Yesilgöz-Zegerius heeft vandaag het werkplan van de Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding (NCAB) naar de Tweede Kamer gestuurd. In dit plan zet de NCAB haar missie uiteen en geeft zij een aanzet voor concrete acties in de voortdurende strijd tegen antisemitisme.

Het werkplan is gegroepeerd rond drie pijlers:

1. Toezicht en follow-up
2. Onderwijs en preventie
3. Herinnering en viering

Het NCAB wil onder meer dat online antisemitisme makkelijker bestraft kan worden. De overheid moet een inhaalslag maken om antisemitisme op nieuwe mediaplatforms aan te pakken. Antisemitische uitingen blijven te vaak zonder consequenties op deze platforms staan, omdat ons systeem nog te veel gericht is op schendingen in de fysieke ruimte.

Het NCAB wil ook een strengere aanpak van antisemitische gezangen in voetbalstadions. Dit omvat een breder gebruik van nieuwe technologieën zoals gezichtsherkenning, betere documentatie van incidenten, het onmiddellijk stilleggen van wedstrijden, en het helpen van clubs bij het handhaven van “crowd control” in stadions. Het effect van deze gezangen dringt diep door in het dagelijks leven van kinderen en volwassenen op school en op het werk.

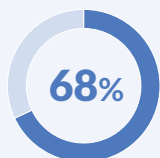
Een derde prioriteit is onderwijs over het Jodendom. Ongeveer 102.000 Nederlandse Joden hebben hun leven verloren in de Holocaust. Daardoor zijn er nu minder Joden die hun cultuur kunnen uitdragen. Onbekendheid wekt helaas argwaan. Het koesteren en bevorderen van Joods leven speelt daarom een belangrijke rol in het werkplan van het NCAB.

⁵¹ Zie: <https://www.government.nl/latest/news/2022/10/06/national-coordinator-for-combating-anti-semitism-presents-work-plan-to-dutch-house-of-representatives>

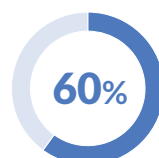
NEDERLAND - ALLE BELEIDSTERREINEN

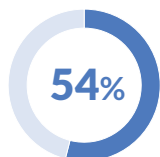
Cultuur en
erfgoed

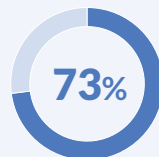
Interculturele
dialoog

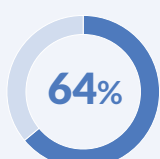
Onderwijs

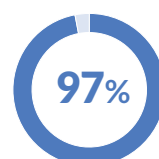
Media

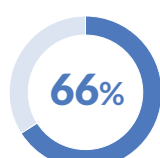
Haatmisdaad

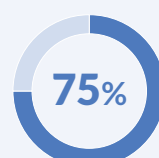
Godsdienstvrijheid

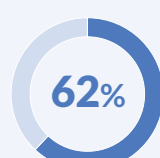
Haat zaaien

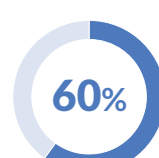
Beveiliging

Holocaustherdenking

Sport

BELANGRIJKSTE ALGEMENE BELEIDSAANBEVELINGEN

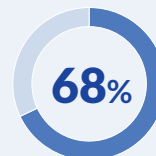
1. Verspreid de IHRA-werkdefinitie van antisemitisme⁵² in overeenstemming met de resolutie van het Nederlandse parlement van 2018. De IHRA-definitie is een hulpmiddel bij het signaleren, onderzoeken, vervolgen en begrijpen van antisemitische incidenten en kan bijdragen tot bewustwording bij wetshandhavers, antidiscriminatiebureaus, aanklagers, justitie, onderwijsleiders en anderen. Er moeten opleidingen en andere activiteiten worden georganiseerd.
2. Verbeter het huidige systeem voor de registratie van haatmisdrijven, met meer mogelijkheden voor het analyseren van gegevens op basis van vooroordelen en het soort incident of misdrijf. Monitor gevallen van haatmisdrijven door het strafrechtstelsel heen, van klacht tot veroordeling. Sluit overeenkomsten over rapportage door derden met maatschappelijke organisaties die het vertrouwen van de gemeenschappen genieten. De maatschappelijke organisaties moeten ook middelen krijgen voor het personeel dat nodig is om klachten te registreren, rapporten op te stellen en slachtoffers te ondersteunen tijdens strafrechtelijke procedures.
3. Bouw voort op bestaande goede praktijken op lokaal niveau, door een infrastructuur op te zetten die educatie of lokale acties ondersteunt met financiering en uitgebreide, doeltreffende initiatieven.
4. Investeer in onderwijs als een belangrijk mechanisme voor de overdracht van kennis over de bestrijding van antisemitisme, racisme en alle vormen van haat, met bijzondere aandacht voor de uitbreiding van het verplichte geschiedeniscurriculum zodat alle leerlingen worden bereikt.
5. Investeer in publiekscommunicatie, die een positief bewustzijn vergroot van de aanwezigheid van Nederlandse Joden in het sociale weefsel van Nederland door de eeuwen heen en vandaag.

⁵² Zie: <https://www.holocaustremembrance.com/resources/working-definitions-charters/working-definition-antisemitism>

UITSPLITSING VAN BELEIDSTERREINEN

CULTUUR EN ERFGOED

SLEUTELINDICATOREN

Cultuur en erfgoed

OVERZICHT

Het belang van de bescherming van het Joodse erfgoed in Nederland kan niet genoeg worden benadrukt, gezien de geschiedenis ervan.⁵³ Toch wordt het niet automatisch op een stevige manier in de nationale strategieën opgenomen.⁵⁴ Lokale overheden zijn meestal verantwoordelijk voor het fysieke erfgoed in hun gebied, en veel oude synagogen zijn gerestaureerd en herbergen nu musea of centra voor dialoog en andere gemeenschapsdiensten. Het Joods Museum in Amsterdam⁵⁵ speelt een belangrijke rol bij het behoud van cultuur, hoewel sommigen hebben opgemerkt dat de zichtbaarheid ervan de inspanningen tot herwaardering aan de basis overschaduwde. Er bestaat bezorgdheid dat het Joodse erfgoed te vaak wordt geassocieerd met de Holocaust in tegenstelling tot de lange geschiedenis van de Joden in Nederland. Het gebied van cultuur en erfgoed omvat ook kunst en raakt daarom aan de omgang met werken die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn geroofd. In 2021 bereikte de Nederlandse Joodse

gemeenschap een belangrijke doorbraak, toen de Staat beloofde afstand te doen van alle resterende geconfisqueerde Joodse kunst in haar bezit.⁵⁶ In een unieke ontwikkeling zullen cultuurgoederen waarvan de oorspronkelijke eigenaren of hun erfgenamen niet kunnen worden achterhaald, worden teruggegeven aan de Joodse gemeenschap. In overleg met het CJO zal worden bepaald welke instellingen eigenaar worden van de “verweesde” objecten. Als het eigendom van een stuk niet kan worden vastgesteld, zal het CJO het bewaren voor educatieve doeleinden in plaats van het te verkopen.⁵⁷

BEOORDELING VAN SLEUTELINDICATOREN

1. Behoud van Joods erfgoed: In 2021 heeft de minister van OCW een substantieel budget toegezegd voor de restauratie van 250 historische Joodse begraafplaatsen in het hele land.⁵⁸ Het Joods Cultureel

⁵³ Een beleidsnota uit 2018 noemt specifiek het belang van de bescherming van het Joodse erfgoed van het land Zie: Erfgoed telt. De betekenis van erfgoed voor de samenleving, p. 14: <https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2018/01/01/erfgoed-telt>

⁵⁴ Dit kan gedeeltelijk te wijten zijn aan het feit dat erfgoed vaak gelaagdheid in identiteiten inhoudt en dat het vaak ingewikkeld is te bepalen wat Joodse cultuur is.

⁵⁵ Zie: <https://jck.nl/en/node/963>

⁵⁶ Dit besluit van de Raad van Ministers betreft 3.208 kunstwerken uit de zogenaamde NK-collectie die van Joodse eigenaren zijn gestolen en onder dwang zijn verkocht en vervolgens na de oorlog in Duitsland zijn teruggevonden. Van de originele voorwerpen - schilderijen en tekeningen, maar ook meubilair en serviesgoed - zijn er in de loop der jaren 457 teruggegeven aan de oorspronkelijke eigenaars of hun erfgenamen.

⁵⁷ Zie: <https://www.government.nl/latest/news/2021/06/25/more-looted-art-to-be-retuned-to-rightful-owners>

⁵⁸ Zie: <https://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/nieuws/2021/11/26/grootste-herstel-en-restauratieoperatie-van-joods-erfgoed-ooit-~-:text=Maar%20ook%20arme%20of%20ongeleterde,waarin%20de%20grafstenen%20zijn%20geplaatst>

Kwartier⁵⁹ in Amsterdam ontvangt sinds 2019 subsidie van het ministerie van OCW in het kader van de erfgoedwet,⁶⁰ waardoor het Joods Museum een voortrekkersrol kan vervullen bij de uitbreiding van zijn collectie.⁶¹

2. **Bevordering van de Joodse cultuur:** De Universiteit van Amsterdam biedt nu lessen Jiddisch aan en heeft onlangs een leerstoel Joodse studies benoemd, met speciale aandacht voor Amsterdam - de eerste voltijdse leerstoel Joodse geschiedenis in Nederland. Een recente tentoonstelling in het Joods Museum getiteld "Zijn Joden Wit?"⁶² is een succes bij het bereiken van een nieuw publiek.
3. **Promotie van Joods erfgoed:** Staatssteun voor het Joods Cultureel Kwartier in Amsterdam is een belangrijk vehikel geweest voor de promotie van Joods erfgoed, en veel initiatieven worden ondersteund door lokale gemeenten. Voorbeelden zijn wandeltochten of het pakket voorstellen van de Haagse gemeenteraad⁶³ om het Joodse erfgoed in de stad structureel te beschermen en te bevorderen.⁶⁴
4. **Erkenning van de Joodse cultuur:** De invloed van de Joodse cultuur op de Nederlandse samenleving wordt algemeen erkend door de overheid, maar zij zou beter geïntegreerd kunnen worden in niet specifiek Joodse musea, evenementen en openbare communicatie. Bij het plannen van culturele evenementen zou ook met

meer gevoeligheid rekening kunnen worden gehouden met Joodse deelname, d.w.z. door Sabbat en "Hoge Feestdagen" te vermijden. Aangezien de Koning bijvoorbeeld elke Kerstmis een toespraak houdt, zouden ook goede wensen rond een belangrijke Joodse feestdag kunnen worden uitgesproken. Een dergelijke symbolische handeling zou het bewustzijn van de Joodse aanwezigheid binnen de algemene bevolking helpen vergroten.

AANBEVELINGEN

1. Zorg dat het beeld van het Joodse erfgoed niet wordt gereduceerd tot dat van de Holocaust. Hoewel de Holocaust terecht moet worden herdacht, mag deze niet worden afgeschilderd als het voornaamste of enige aspect van de Joodse geschiedenis in Nederland. Joden hebben eeuwenlang bijgedragen aan de Nederlandse en Europese geschiedenis en dit moet worden benadrukt.
2. Moedig Joodse deelname aan leiderschapsinitiatieven voor jongeren aan door gerichte financiering van niet-formeel onderwijs. De promotie van initiatieven vindt ook plaats via beïnvloeding door leeftijdgenoten.
3. Promoot en steun Nederlandse deelname aan het programma Culturele Routes van de Raad van Europa, waaronder de Europese Routes van Joods Erfgoed en de Europese Dagen van de Joodse Cultuur. Geef aandacht aan deze programma's om Joodse cultuur en Joods erfgoed te promoten als gewaardeerde onderdelen van de nationale geschiedenis en de hedendaagse diversiteit.

⁵⁹ De Joodse wijk omvat het Nationaal Holocaust Museum, de Portugese Synagoge, het Nationaal Holocaust Memorial Hollandsche Schouwburg en het Joods Museum (voorheen Joods Historisch Museum) in Amsterdam.

⁶⁰ Zie: https://wetten.overheid.nl/BWBR0037533/2021-03-20/#Hoofdstuk3_Paragraaf1_Artikel3.2

⁶¹ De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed kan het Joods Museum bijstaan bij het behoud of de verwerving van erfgoed dat gevaar loopt. Zie: Onvangbaar en Onmisbaar, Commissie Collectie Nederland, 2022, p. 22: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/erfgoed/documenten/rapporten/2022/02/15/advies-onvervangbaar-en-onmisbaar>

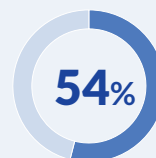
⁶² Zie: <https://jck.nl/en/node/4672>

⁶³ Zie: <https://www.cidi.nl/haagse-raad-stemt-in-met-herwaardering-joods-erfgoed-en-aanpak-antisemitisme/>

⁶⁴ Nederland is geen lid van de uitgebreide partiële overeenkomst inzake culturele routes van de Raad van Europa. Toch zijn er in Nederland erkende culturele routes aanwezig, waarvan er geen enkele verband houdt met de Joodse cultuur. Zie voor meer: <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/epa-member-states> en <https://www.coe.int/en/web/cultural-routes/netherlands>

ONDERWIJS

SLEUTELINDICATOREN

Onderwijs

OVERZICHT

Het onderwijsbeleid in Nederland kent welomschreven wettelijke verplichtingen over wat moet worden onderwezen, maar geeft scholen ook een grote mate van vrijheid met betrekking tot de inhoud van de lessen. Dit geldt zowel voor traditionele openbare scholen als voor scholen waarvan het onderwijs een bepaalde godsdienst of pedagogische benadering weerspiegelt, zoals christelijk of Montessori-onderwijs, die door de staat worden gefinancierd. Er zijn drie Joodse scholen in het land: een basisschool, een middelbare school, en een orthodoxe school die beide niveaus combineert. Alle drie zijn gevestigd in Amsterdam en genieten van overheidsfinanciering. Op scholen wordt een breed scala aan sociale en culturele uitstapjes naar musea en gedenkplaatsen aangeboden, onder leiding van maatschappelijke organisaties, en het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap kan deze activiteiten aanmoedigen door subsidies te verstrekken. Onderwijs over de holocaust maakt deel uit van het gewone geschiedeniscurriculum, maar in het middelbaar beroepsonderwijs is geschiedenis in

de bovenbouw geen vereiste.⁶⁵ Bovendien loopt de inhoud van de schoolboeken sterk uiteen, met weinig aandacht voor het antisemitisme van vóór de Holocaust, hoewel dit cruciaal is om het unieke karakter van het antisemitisme als historisch proces en actueel verschijnsel te begrijpen.

BEOORDELING VAN SLEUTELINDICATOREN

- 1. Partnerschappen met het maatschappelijk middenveld:** Succesvolle samenwerkingsverbanden, zoals het door de overheid gefinancierde Platform WO2,⁶⁶ omvatten de deelname van toonaangevende musea en onderwijscentra.⁶⁷ Sommige stichtingen en gemeenten helpen deze kosten te financieren. Interreligieuze dialoog of bezoeken aan synagogen zijn moeilijker

⁶⁵ "Leraren: maak geschiedenis verplicht vak op vmbo" door Emile Kossen, 7 jan 2023. Zie: [Leraren: maak van geschiedenis verplicht vak op vmbo | Telegraaf.nl](https://www.telegraaf.nl/nieuws/665298741/leraren-maak-van-geschiedenis-verplicht-vak-op-vmbo) <https://www.telegraaf.nl/nieuws/665298741/leraren-maak-van-geschiedenis-verplicht-vak-op-vmbo>

⁶⁶ Een ambitie van het Platform is dat alle leerlingen ten minste één keer een museum of historische site met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog bezoeken. Zie: <https://www.tweedewereldoorlog.nl/over-deze-portal/>

⁶⁷ Het onderwijsveld met betrekking tot WOII is onderzocht in een studie van SLO uit 2018. Zie: <https://www.slo.nl/@4601/tweede-wereldoorlog/>

te regelen. Bestaande initiatieven zijn onder meer programma's voor "peer education" die worden aangeboden door Diversion⁶⁸ en het bekende project "Leer je burens kennen",⁶⁹ waarbij leerlingen van beroepsopleidingen worden uitgenodigd voor een bezoek aan de synagoge van de Liberaal-Joodse gemeenschap in Amsterdam.

2. **Onderwijs en toetsing in de klas:** In de praktijk kiest elke school zelf welk lesmateriaal zij gebruikt, en toetsing gebeurt vaak hoofdzakelijk op basis van schoolboeken; overheidsinstanties hebben geen directe invloed. Sommige deskundigen zijn van mening dat er onvoldoende academische nauwkeurigheid is met betrekking tot de inhoud van antisemitisme.
3. **Curriculum:** Het verplichte geschiedeniscurriculum⁷⁰ omvat thema's als extremisme, genocide (inclusief de Holocaust) en racisme in de context van de Tweede Wereldoorlog, met name de gerichtheid op Joden. Leraren kunnen desgewenst lessen burgerschap gebruiken om het hedendaagse antisemitisme aan de orde te stellen. Verschillende maatschappelijke organisaties pleiten voor bijkomende vermeldingen van antisemitisme als niet-Holocaust specifiek fenomeen in het officiële leerplan.⁷¹
4. **Hoger onderwijs:** Universiteiten en instellingen voor hoger onderwijs genieten een verregaande onafhankelijkheid. De meeste hebben normen en beleid om een inclusieve omgeving te waarborgen.⁷² De universiteiten hebben een netwerk van "vertrouwenspersonen" opgericht,⁷³ gemakkelijk bereikbare personen aan

wie onveilige situaties, waaronder discriminerende incidenten, kunnen worden gemeld. Studenten blijken echter geen informatie te hebben over de meldingsprocedures⁷⁴ en er is geen gemeenschappelijke definitie van antisemitisme voor meldingsdoeleinden. In het hoger onderwijs is religieuze accommodatie niet verplicht en daarom worden beslissingen over vakantievieringen overgelaten aan het oordeel van elke professor.

5. **Holocaustonderwijs:** Er bestaan structuren om samenwerking aan te moedigen tussen beleidsmakers en onderwijspractici, bijvoorbeeld via het Platform WO2.⁷⁵ Overheden stimuleren of ondersteunen tot op zekere hoogte initiatieven op het gebied van holocausteducatie. Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport steunt bijvoorbeeld "Waarom, wat en hoe lesgeven over de Holocaust",⁷⁶ een project van het Joods Cultureel Kwartier om de IHRA-richtlijnen te promoten bij leerkrachten en schoolboekuitgevers. Daarnaast spelen sommige gemeenten een ondersteunende rol in de holocausteducatie. De gemeente Amsterdam heeft bijvoorbeeld een actieplan dat inspanningen omvat om scholen te helpen les te geven over de sjoa en "de geschiedenis van de Joden in Nederland en Amsterdam in het bijzonder".⁷⁷
6. **Reactie op incidenten:** Binnen scholen bestaan meldingsmechanismen voor antisemitische incidenten. Gegevens over deze meldingen zijn echter niet gecentraliseerd, tenzij incidenten ook worden gemeld aan een externe organisatie zoals het CIDI, waarvan het jaarverslag school gerelateerde incidenten apart registreert. Uit recente gegevens blijkt dat antisemitische incidenten op school toenemen wanneer de spanningen in het

⁶⁸ Zie: <https://www.diversion.nl/>

⁶⁹ Zie: <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2317440-bruggenbouw-ers-leer-je-burens-kennen-bestrijdt-antisemitisme>

⁷⁰ Voor een overzicht van het Nederlandse curriculum per vak, zie: <https://leerplaninbeeld.slo.nl/regulier-onderwijs/c63858da-23e4-4e1e-8456-b4aa13a6a826?subject=>

⁷¹ Zie: <https://www.cidi.nl/oproep-cidi-neem-antisemitisme-op-in-het-curriculum/>

⁷² Zie bijvoorbeeld "Code goed bestuur universiteiten", Vereniging van Universiteiten in Nederland: https://www.universiteitennederland.nl/files/documenten/Domeinen/Governance/VSNU_CodeGoedBestuur_Nederlands_definitief_11122019.pdf

⁷³ Zie: <https://www.universiteitennederland.nl/sociale-veiligheid-binnen-de-universiteiten.html>

⁷⁴ Zie: <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/meldingen-van-discriminatie-op-universiteiten-meer-dan-verdubbeld-in-2-jaar-tijd/>

⁷⁵ Zie: <https://www.tweedewereldoorlog.nl/over-deze-portal/>

⁷⁶ Zie: <https://www.holocaustremembrance.com/resources/educational-materials/summary-why-what-and-how-teach-about-holocaust>

⁷⁷ Zie: "Een 9 punten-plan in de strijd tegen antisemitisme in Amsterdam," 2019, beschikbaar op: <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/gemeenteraad/instrumenten-raad/initiatiefvoorstel/initiatiefvoorstel19/>

Israëliisch-Palestijnse conflict oplopen.⁷⁸

Het ministerie van Onderwijs beschikt over een crisishelpdesk om leraren bij te staan bij conflicten en controversiële kwesties, maar het is niet bekend in hoeverre zij worden gecontacteerd over antisemitisme-gerelateerde incidenten.

7. Schoolleiding/bestuur: Een wet van 2021 over burgerschapsvorming verplicht schoolbesturen actief een cultuur te bevorderen die in overeenstemming is met waarden als democratie, gelijke behandeling voor de wet, en pluralisme.⁷⁹ Schoolpersoneel en ouders van schoolkinderen zijn theoretisch vertegenwoordigd in verplichte participatieraden, een al bestaand kader dat is opgezet als uitvoeringsmechanisme voor beleid over burgerschap en diversiteit, maar dat zelden door schoolleiders wordt benut.⁸⁰

8. Lerarenopleiding (pre-service en in-service): Hoewel van nieuwe leerkrachten wordt verwacht dat zij lesgeven over de holocaust, zijn cursussen over Joodse geschiedenis, antisemitisme of de geschiedenis van de holocaust geen verplichte onderdelen van lerarenopleidingen.⁸¹ Opleidingen voor leerkrachten worden meestal gegeven door maatschappelijke organisaties, zoals de Anne Frank Stichting, het Joods Museum of het CIDI. Veel van deze maatschappelijke organisaties ontvangen projectsubsidies van nationale en/of lokale overheidsinstellingen. Cursussen burgereducatie behandelen discriminatie, maar niet noodzakelijkerwijs antisemitisme.

9. Tekstboeken: Er is geen officiële instantie die tekstboeken moet beoordelen. Bijgevolg loopt de inhoud ervan sterk uiteen, ondanks de richtsnoeren van het kerncurriculum.

⁷⁸ Zie: 'Grote stijging meldingen antisemitisme sinds oplaaien conflict', mei 2021: <https://www.cidi.nl/grote-stijging-meldingen-antisemitisme-sinds-oplaaien-conflict/> Een soortgelijke conclusie trokken onderzoekers in 2015 in een onderzoek naar antisemitisme onder jongeren, zie: <https://advalvas.vu.nl/nieuws/uitkomsten-onderzoek-naar-antisemitisme-schokkend>

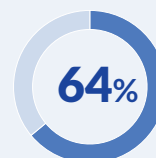
⁷⁹ Zie: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stb-2021-320.html#d17e296>

⁸⁰ Zie <https://wetten.overheid.nl/BWBR0020685/2022-08-01>

⁸¹ De HAN University of Applied Sciences biedt een keuzemodule over Holocaust- en genocide-educatie aan, maar geen enkele andere universiteit biedt specifieke cursussen over dit onderwerp aan.

AANBEVELINGEN

1. Stel antisemitisme aan de orde in het leerplan. Antisemitisme, racisme en hun specifieke kenmerken moeten uitdrukkelijk aan bod komen in de doelstellingen van het leerplan over burgerschapsvorming, vergezeld van aanbevolen middelen en richtsnoeren.
2. Moedig uitgevers van leerboeken aan om antisemitisme als verschijnsel van voor en na de holocaust beter te behandelen in de context van het leren over internationale mensenrechten. Roep op tot een formele herziening van schoolboeken om na te gaan welke mogelijkheden er zijn om meer gevarieerde Joodse inhoud op te nemen.
3. Verbeter de opleiding van leraren, zodat zij antisemitisme in zijn hedendaagse vormen kunnen herkennen en voorkomen, en verschaft hun de instrumenten die zij nodig hebben om digitale kennis te verbeteren en weerstand te bieden aan complottheorieën.
4. Breng bestaande onderwijsinitiatieven in kaart en evalueer die om hun bereik te maximaliseren en na te gaan welke lacunes moeten worden opgevuld. Hoewel er veel goede initiatieven bestaan, is hun impact vaak maar lokaal en worden er vaak te weinig middelen voor uitgetrokken. Door zich te concentreren op de evaluatie van hun impact zullen beleidsmakers en mensen uit de praktijk doeltreffende benaderingen kunnen ontwikkelen.
5. Versterk mechanismen voor toezicht, reactie op en preventie van incidenten in scholen en universiteiten. De IHRA-werkdefinitie van antisemitisme moet als referentie worden doorgegeven aan het hele systeem voor incidentenbestrijding. Het opleiden van contactpersonen zal belangrijk zijn om incidenten te herkennen en erop te reageren. Verduidelijk ook het universitaire beleid over religieuze accommodatie.

[illegible]

20

van alle misdrijven in Nederland onopgelost⁹¹ en duren rechtszaken over het algemeen lang.

BEOORDELING VAN SLEUTELINDICATOREN

1. Onderzoek en vervolging: De politie is begonnen met het inzetten van rechercheurs die gespecialiseerd zijn in discriminatiezaken.⁹² De justitiële expertise is geconcentreerd in het Landelijk Expertise Centrum Discriminatie (LECD), dat intern adviseert over discriminatiezaken en officieren van justitie opleidt. Het LECD publiceert jaarlijks een rapport over het aantal en de soorten discriminatiezaken.⁹³ Rechters zijn echter niet verplicht om aan te geven of de veroordeling een discriminerend aspect of motief heeft, waardoor deze zaken moeilijk te traceren zijn.

2. Wetgeving over haatdelicten: Wetgeving stelt “opzettelijk beledigende” uitingen tegen bepaalde groepen strafbaar.⁹⁴ Aanklagers kunnen hogere straffen eisen wanneer zogenaamde gewone misdrijven (zoals vandalisme) een discriminerend motief hebben.

3. Registratie van haatmisdrijven: De politie registreert haatmisdrijven, waaronder antisemitisme, en publiceert jaarlijks gegevens in een gezamenlijk verslag, samen met verschillende andere officiële antidiscriminatie-instanties.⁹⁵ Er is door beleidsmakers en binnen de politie zelf opgeroepen om de nauwkeurigheid van de rapportage te verbeteren.⁹⁶ Er

is echter geen expliciet beleid inzake “perceptieregistratie”, een aanpak die door verschillende internationale organisaties wordt aanbevolen en die het waarschijnlijker maakt dat bewijzen van vooringenomenheid worden geïdentificeerd en veiliggesteld.⁹⁷ Als gevolg daarvan hebben slachtoffers en getuigen vaak moeite om ervoor te zorgen dat het antisemitische aspect van een misdrijf wordt erkend wanneer zij aangifte doen bij de politie. Mensen kunnen haatincidenten ook melden bij antidiscriminatiebureaus (ADV).⁹⁸

4. Slachtofferhulp: Er lijkt geen specifieke opleiding te zijn voor het ondervragen van slachtoffers van vermeende haatmisdrijven. De behandeling van slachtoffers hangt sterk af van de betrokken functionaris. Slachtofferenquêtes worden uitgevoerd door het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP). Het vinden van een voldoende grote steekproef van respondenten die zich als Joods identificeren is echter een uitdaging gebleken. Daarom baseert het SCP zich op cijfers van het EU-Bureau voor de grondrechten.⁹⁹ Slachtoffers die bij de politie aangifte doen van antisemitische incidenten zijn soms benaderd door een dienst voor slachtofferhulp,¹⁰⁰ hoewel veel joodse slachtoffers zich tot Joodse organisaties wenden om aangifte te doen en steun te krijgen.¹⁰¹

⁹¹ Volgens de officiële misdaadstatistiek die vanaf 2021 beschikbaar zijn, werden van de in totaal 754.460 geregistreerde misdrijven er 185.445 vervolgd, waarvan slechts 26,3% van de discriminatiezaken. Zie voor meer informatie: <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/83648NED/table?fromstatweb>

⁹² Dit bevindt zich nog in een proeffase. Zie: <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2022D34487&did=2022D34487>

⁹³ Voor het laatste verslag, zie “Cijfers in Beeld 2021”: <https://www.om.nl/documenten/publicaties/discriminatie/lecd/cijfers-in-beeld/2021-cijfers-in-beeld>

⁹⁴ Voor de oorspronkelijke beschrijving van de wet, zie: https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2017-09-01#BoekTweede_TiteldeelV_Artikel137c

⁹⁵ De cijfers zijn gebaseerd op zoekopdrachten met trefwoorden, wat de nauwkeurigheid ervan kan beperken. Voor het laatste rapport, zie “Discriminatiecijfers 2021”: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2022/05/24/discriminatiecijfers-in-2021>

⁹⁶ Zie bijvoorbeeld: <https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/detail?id=2022Z24971&did=2022D53717>

⁹⁷ Zie: <https://rm.coe.int/ecri-general-policy-recommendation-no-11-on-combating-racism-and-racism/16808b5adf>, <https://www.osce.org/odihr/datacollectionguide> en <https://fra.europa.eu/en/publication/2018/hate-crime-recording-and-data-collection-practice-across-eu>

⁹⁸ Dit zijn plaatsen waar mensen terecht kunnen voor hulp bij incidenten die misschien niet crimineel zijn, maar toch problematisch. Vertegenwoordigers van deze bureaus ontmoeten regelmatig de politie.

⁹⁹ Zie: <https://jonet.nl/scp-doet-geen-onderzoek-naar-joden-in-onderzoeksproject-over-discriminatiegevoel/>

¹⁰⁰ Zie: <https://www.slachtofferhulp.nl/>

¹⁰¹ Zie: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/country-study-victim-support-services-nl.pdf

AANBEVELINGEN

1. Benoem een nationale taskforce met een mandaat om het huidige systeem voor de registratie van haatmisdrijven te versterken. Ontwikkel een “systeemkaart” om samenwerkingsmechanismen te helpen versterken, zoals die welke door het Facing Facts Network zijn ontwikkeld. Alle belanghebbenden, inclusief openbare aanklagers en justitie, moeten hieraan deelnemen.¹⁰²
2. Verbeter de opleiding van politiefunctionarissen over specifieke vooroordelen, waaronder antisemitisme, en andere vooroordelen. Werk samen met maatschappelijke organisaties om opleidingen in te voeren die de politie helpen alle uitingen van antisemitisme te herkennen en die hen oriënteren op de IHRA-werkdefinitie over antisemitisme als referentie.
3. Verbeter het “registratiesysteem incidenten” bij de politie, zodat het gebruiksvriendelijker wordt en het selectievakje voor antisemitische meldingen (“vinkje”) zichtbaarder wordt. Zorg dat incidenten worden geregistreerd op basis van de perceptie van het slachtoffer of de getuige en de identificatie van vooroordelen door de politie. Maak het mogelijk om “hate crimes”, “hate speech” en discriminatiezaken van elkaar te onderscheiden en specifieke vooroordelen uit te splitsen.
4. Sluit overeenkomsten met maatschappelijke organisaties voor rapportage door derden. Dit houdt in dat de politie en maatschappelijke organisaties die het vertrouwen van de gemeenschap genieten en die slachtoffers de steun bieden die zij nodig hebben, afspraken maken over doorverwijzing en het uitwisselen van gegevens.
5. Zet regelmatige, doorlopende werkvergaderingen op om alle antisemitische gegevens te evalueren met de nieuwe nationale taskforce, om na te gaan of er voldoende follow-up is geweest van incidenten in verband met haatmisdrijven, van onderzoek tot vervolging en veroordeling.

¹⁰² Voorbeelden van system-mapping zijn te vinden in verschillende andere EU-landen via het Facing Facts Network, de kaderpartner van de Europese Commissie voor de werkgroep opleiding inzake haatdelicten. Zie: <https://www.facingfacts.eu/country-reports/>

3. Melding en toezicht: Haatuitingen kunnen worden gemeld bij de politie, elk lokaal antidiscriminatiebureau of het meldpunt voor online discriminatie, MiND.¹⁰⁸ In sommige gevallen neemt het Nederlands Instituut voor de Mensenrechten,¹⁰⁹ een onafhankelijke toezichthoudende organisatie, gevallen van antisemitische haatuitingen in behandeling. Daarnaast is het CIDI een bekende belangenorganisatie die meldingen van antisemitisme verzamelt.¹¹⁰ Volgens sommige deskundigen zijn er misschien eerder te veel dan te weinig meldpunten en moet het systeem worden gestroomlijnd om ervoor te zorgen dat de gegevens grondig en nauwkeurig worden verzameld.

4. De rol van de staat bij het bestrijden van antisemitische attitudes in en door de media en het publieke discours is groot: Vooraanstaande regeringsfiguren zijn geneigd antisemitische verhalen in de media of de politiek te veroordelen wanneer zich opvallende incidenten voordoen. De wet tot oprichting van het publieke omroepbestel formuleert zijn opdracht in brede termen, waarbij democratische waarden en pluralisme als leidende beginselen worden genoemd.¹¹¹

AANBEVELINGEN

1. Snel de nodige overheidsmechanismen opzetten voor de volledige uitvoering van de wet op de digitale diensten. Dit zal ervoor zorgen dat de expertise over haat gerelateerde inhoud wordt geïntegreerd in een nationaal systeem voor de bestrijding van haatmisdrijven. Het beleid in overeenstemming brengen met de huidige EU-wetgeving¹¹² door betere gegevensverzameling en onderzoek.
2. Structurele steun verlenen aan maatschappelijke organisaties die een kritieke controle- en responsfunctie vervullen met betrekking tot haat zaaien, ook online. De overheid kan gebruik maken van het bekende meldpunt van het CIDI door met hen een meldingsovereenkomst te sluiten, zodat betrouwbare en toegankelijke meldingen in de toekomst gewaarborgd zijn.
3. Ervoor zorgen dat de opleiding van rechtshandavingsinstanties op het gebied van haat zaaien het vermogen omvat om hedendaagse vormen van antisemitisme te herkennen, waarvan bekend is dat zij regelmatig veranderen naar gelang van de actualiteit. De professionele opleiding om deze te herkennen moet hedendaagse voorbeelden omvatten en zich niet beperken tot de meer bekende symbolen en uitingen uit het nazitijdperk.
4. Overweeg nieuwe wetgeving die internetplatforms verantwoordelijk houdt voor herhaalde haat zaaiende incidenten door dezelfde gebruikers op hun platform. Online en sociale media reageren veel problematischer op haatuitingen dan gedrukte media, die doorgaans de meer gevestigde journalistieke ethiek respecteren.

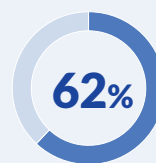
¹⁰⁸ Zie: <https://www.mindnederland.nl/>

¹⁰⁹ Zie: <https://www.mensenrechten.nl/english>

¹¹⁰ Zie: <https://www.cidi.nl/antisemitisme/meld-antisemitisme/>

¹¹¹ Zie artikel 2.1 van de wet tot oprichting van de publieke omroep: https://wetten.overheid.nl/BWBR0025028/2022-07-01#Hoofdstuk2_Titeldeel2.1

¹¹² Zie: https://commission.europa.eu/system/files/2021-12/1_1_178542_comm_eu_crimes_en.pdf

Cultuur en geweten	● ● ● ● ● ● ● ● ● ●	100%
Dialogo	● ● ● ● ● ● ● ● ● ●	100%
Onderwijs	● ● ● ● ● ● ● ● ● ●	57%
Haatmisdaad	● ● ● ● ● ● ● ● ● ●	83%
Haat zaaien	● ● ● ● ● ● ● ● ● ●	45%
Media	● ● ● ● ● ● ● ● ● ●	60%

en zijn alle procedures met betrekking tot restitutie openbaar.¹¹⁸

2. **Dialog:** De interreligieuze herdenking van slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog is daadwerkelijk geïnstitutionaliseerd door het nationale comité dat belast is met de organisatie van de jaarlijkse herdenking. Elk jaar wordt bij toerbeurt een spreker namens een bepaalde religieuze groep uitgenodigd om deel te nemen aan een officiële ceremonie voorafgaand aan de nationale herdenking.
3. **Onderwijs:** Er bestaat een groot netwerk van musea, formele sites in verband met de holocaust en andere onderwijsinstellingen die scholen kunnen ondersteunen. De plaats van het holocaustonderwijs in het leerplan loopt echter sterk uiteen. Bovendien hebben sommige deskundigen opgemerkt dat feitelijke kennis van de holocaust geen garantie is voor een begrip van de historische of morele dimensies ervan, die essentiële onderdelen van het onderwijs over genocide zouden moeten zijn.¹¹⁹
4. **Haatmisdaad:** Ontheiliging van gedenktekens wordt algemeen veroordeeld en wettelijk vervolgd.
5. **Haat zaaien:** Een wet die het ontkennen van genocide verbiedt, wordt momenteel herzien met de bedoeling deze aan te scherpen.¹²⁰ Online uitingen van Holocaustontkenning kunnen worden vervolgd. Officiële instructies van het Openbaar Ministerie informeren politieagenten over hoe zij illegale online haat zaaiende uitingen moeten registreren.¹²¹ Er blijven echter uitdagingen door het mondiale karakter van de internetinfrastructuur en een gebrek aan capaciteit om daders en “webhosters” te vervolgen.

6. Media: Oorlogsherdenkingen, waaronder

de Holocaustherdenkingsdag, krijgen regelmatig aandacht in de media.¹²²

AANBEVELINGEN

1. Verbeter het strafrecht over haat zaaien om het in overeenstemming te brengen met de Europese wetgeving inzake ontkenning van de holocaust en om ervoor zorgen dat aanklagers worden opgeleid om mechanismen van hedendaags antisemitisme te herkennen en uit te leggen, met inbegrip van de rol van haat zaaien.
2. Verbeter het onderwijs in geschiedenis en democratisch burgerschap in beroepsscholen, ondersteund door aangepast pedagogisch materiaal en gegeven door daartoe opgeleide leraren.
3. Ondersteun onderzoek naar het effect van verschillende onderwijstechnieken op de gewenste leerresultaten voor het holocaustonderwijs, zodat de factoren voor succes kunnen worden versterkt.
4. Promoot Nederlandse deelname aan het nieuwe netwerk van jonge Europese ambassadeurs, dat in het kader van het Europees Jaar van de Jeugd 2022 is opgezet, om jongeren te leren hoe zij toegang kunnen krijgen tot accurate informatie over de Holocaust en deze kunnen delen, de Holocaust in hun lokale gemeenschappen kunnen herdenken, en online verdraaiingen van de Holocaust kunnen herkennen en tegengaan.¹²³

¹¹⁸ Zie: <https://www.restitutiecommissie.nl/en/recommendations/>

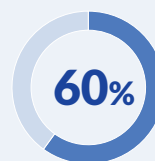
¹¹⁹ Zie bijvoorbeeld deze verklaring van de Anne Frank Stichting: https://www.annefrank.org/nl/downloads/filer_public/8d/d9/8dd96535-d3fe-4935-a6b8-519afc846fbf/reactie_reactie_anne frank stichting_op_marc_van_berkel_han.pdf

¹²⁰ Artikelen 137c tot en met 137g: <https://www.om.nl/documenten/publicaties/discriminatie/lecd/cijfers-in-beeld/2021-cijfers-in-beeld>
Voor meer informatie, zie het deel over haatzaaien.

¹²¹ Zie punt 2.4. van het volgende document: <https://wetten.overheid.nl/BWBR0041649/2019-01-01>

¹²² De jaarlijkse ceremonie wordt rechtstreeks uitgezonden op de openbare televisie.

¹²³ Zie: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/de/mex_22_6968

Financiering	● ● ● ● ● ● ●	75%
Kaders	● ● ● ● ● ●	60%
Religieuze en culturele geletterdheid	● ● ● ● ●	57%
Vertegenwoordiging	● ● ● ●	45%

27

onlangs een uitgebreide gids opgesteld om ambtenaren van lokale overheden te helpen discriminatie, waaronder antisemitisme, aan te pakken.¹²⁸ Culturele geletterdheid lijkt geen deel uit te maken van de verplichte opleiding voor ambtenaren of eerstelijns werkers.

- 4. Vertegenwoordiging:** Het is niet bekend in hoeverre religieuze leiders van andere geloofsovertuigingen les krijgen over jodendom, antisemitisme of andere religies en overtuigingen in het algemeen. Wat de banden tussen religieuze gemeenschappen betreft, blijkt er een reeks interacties te bestaan, van geïnstitutionaliseerde banden tot informele betrekkingen.

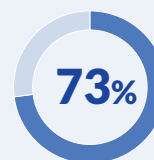
¹²⁸ Zie: <https://www.movisie.nl/publicatie/geen-ruimte-discriminatie>

AANBEVELINGEN

1. De bestaande kaders voor interreligieuze en interculturele uitwisseling versterken door te investeren in de continuïteit ervan en de impact ervan uit te breiden tot buiten de belangrijkste stedelijke centra.
2. Meer uitwisselingen en opleidingen tussen religieuze leiders en opvoeders, en zaken als de plaats van de interreligieuze dialoog en multireligieuze geletterdheid in het schoolcurriculum.
3. Ondersteuning van initiatieven voor de ontwikkeling van jong leiderschap met een interculturele dimensie. Dit zal de Joodse participatie verhogen, waardoor het Joodse leven in Nederland op lange termijn kan gedijen.

MEDIA

SLEUTELINDICATOREN

Media

OVERZICHT

Nederland heeft zowel een commercieel als een publiek omroepbestel. Het publieke bestel heeft als opdracht een “neutrale” informatiebron te bieden. Daarnaast kunnen Nederlanders lid worden van allerlei omroepverenigingen, elk met hun eigen religieuze, politieke of ideologische missie,¹²⁹ die gemeenschappelijke faciliteiten delen. De vertegenwoordiging van

deze groepen wordt gewaarborgd door de Nederlandse Publieke Omroep (NPO),¹³⁰ en het Commissariaat voor de Media¹³¹ kent nationale zendtijd toe voor hun programmering.¹³² In de regels voor de omroepkanalen wordt doorgaans het belang benadrukt van een pluralistische aanpak die diverse standpunten uitdraagt.

¹³⁰ Zie: <https://over.npo.nl/organisatie/about-npo/our-organisation>

¹³¹ Zie: <https://www.cvdm.nl/english-summary-dutch-media-authority>

¹³² Zie voor meer informatie: <https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor/mpm-2016-results/netherlands/>

¹²⁹ Dit is de erfenis van de verzuiling, zoals vermeld in het hoofdstuk over de achtergrond van Nederland.

BEOORDELING VAN SLEUTELINDICATOREN

- 1. Financiering:** Binnen de Publieke Omroep is 23 uur zendtijd per jaar bestemd voor de Joodse stroming.¹³³ Andere Joodse media omvatten onafhankelijke (online) platforms die zich richten op de Joodse gemeenschap. De Publieke Omroep NOS¹³⁴ produceert binnen haar reguliere programmering items over antisemitisme en aan het jodendom gerelateerde onderwerpen, zoals “uitlegvideo’s” die beschikbaar zijn op YouTube.¹³⁵
- 2. Holocaustherdenking:** De Internationale Holocaust Herdenkingsdag wordt prominent belicht door de grote media.
- 3. Wetgeving:** De redactionele onafhankelijkheid wordt gewaarborgd door de mediawetten, die vrijheid van beïnvloeding door overheid en commercie voorschrijven, ook voor openbare omroepen.¹³⁶ Een omroep kan worden geblokkeerd als hij herhaaldelijk wordt veroordeeld wegens overtreding van de antidiscriminatie wetgeving.
- 4. Media/verantwoordelijkheid van publieke figuren:** De meeste media hebben ethische codes voor hun berichtgeving. Publieke omroepen kunnen worden beboet als interne beoordelaars vaststellen dat zij de bestaande codes hebben geschonden met haatdragende of extremistische retoriek.¹³⁷
- 5. Toezicht:** De journalistieke integriteit van de publieke omroepen wordt gewaarborgd door een ombudsman, die klachten van het publiek beoordeelt en niet-bindende adviezen geeft. Het Commissariaat voor de Media houdt toezicht op de uitvoering van de mediawetten, die organisatorische kwesties rond zowel publieke als particuliere omroepen regelen.
- 6. Bevordering van geloof en diversiteit:** De media besteden doorgaans geen aandacht aan Joodse feestdagen. De berichtgeving over Joden of aan jodendom gerelateerde

zaken gaat meestal over antisemitisme, de Tweede Wereldoorlog of het Israëliisch-Palestijnse conflict. Bovendien worden vaak dezelfde mensen uit de gemeenschap aan het woord gelaten.

- 7. Opleiding:** Scholen voor journalistiek geven onder meer training over diversiteit in cultuur en de invloed daarvan op het vormgeven van journalistiek werk. Informatie over specifieke culturen, waaronder het jodendom, hangt echter af van de specifieke opleiding. Volgens analisten is er in de media steeds meer aandacht voor diversiteit, maar die richt zich meestal op ras. Bijgevolg worden Joden vaak gezien als onderdeel van de blanke meerderheid en niet erkend als mensen met een unieke identiteit.

AANBEVELINGEN

- Moedig onderzoek naar doeltreffende media gerelateerde strategieën tegen vooroordelen aan. Dit zal de bestaande algemene inzet voor diversiteit in het Nederlandse omroepecosysteem ondersteunen, en informatie opleveren voor de aanpak van de grotere uitdaging om haat zaaien op sociale media te bestrijden.
- Betrek mediakanalen bij de ontwikkeling van media- en informatievaardigheden in het onderwijs, om kritisch denken te bevorderen. Bevorder gedachtewisselingen tussen generaties om meer dwarsverbanden te kunnen leggen tussen scholen, opleidingsinstituten voor journalistiek en mediakanalen. Moedig vaker Joods gerelateerde inhoud aan over andere onderwerpen dan de Holocaust, onder meer op het NOS Jeugdjournaal van de publieke omroep¹³⁸ en op School TV.¹³⁹
- Moedig scholen voor journalistiek aan om in hun curriculum aandacht te besteden aan het belang van diversiteit en de gevaren van haat zaaien. Hogescholen met journalistieke opleidingen en/of cursussen over diversiteit en inclusie, zoals Fontys,¹⁴⁰ kunnen bijvoorbeeld ondersteund worden met meer interdisciplinaire onderzoeks- en actieprojecten.

¹³³ Zie: <https://www.eo.nl/programmas/joods-bij-de-eo>

¹³⁴ Zie: <https://over.nos.nl/organisatie/about-nos/>

¹³⁵ Zie: <https://www.youtube.com/watch?v=oHGx8G2alc4>

¹³⁶ Zie: <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epm-j1ey0/vi3k9uwb56z1>

¹³⁷ Zie: <https://nltimes.nl/2022/09/16/right-wing-broadcast-crossed-line-story-claiming-less-exposed-aspect-racism-npo>

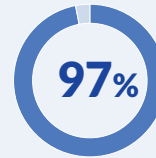
¹³⁸ Zie: <https://jeugdjournaal.nl/>

¹³⁹ Zie: <https://schooltv.nl/voortgezet-onderwijs/vakken/>

¹⁴⁰ Zie: <https://fontys.nl/Over-Fontys/Wie-we-zijn.htm>

GODSDIENSTVRIJHEID

SLEUTELINDICATOREN

Godsdienstvrijheid

OVERZICHT

Ondanks zijn christelijke wortels wordt het land beschouwd als “neutraal” in zijn benadering van religie, en in het algemeen kent de grondwet aan het jodendom een ruime vrijheid van uitoefening toe.¹⁴¹ In de praktijk zijn Joodse geloofsovertuigingen en tradities echter niet altijd even bekend, waardoor het voor Joden die zich aan de regels houden een last is om zo nodig speciale voorzieningen aan te vragen. Dit kan het gevolg zijn van de Nederlandse opvatting dat religie in de eerste plaats een kwestie is van geloof en niet zozeer een overtuiging die specifieke handelingen (of juist het afzien daarvan) vereist, terwijl dat in het jodendom bijzonder belangrijk is. Hoewel de grondwet bepaalt dat men het recht heeft een godsdienst te belijden en niet alleen te geloven, speelt onwetendheid over het jodendom een rol bij deze moeilijkheden, ook al geven geïnterviewden aan dat dit niet opzettelijk is. Wat betreft het kunnen uitoefenen van specifieke religieuze gebruiken zijn er in Nederland geen beperkende wetten. In 2011 werd een initiatiefwet om religieus slachten te verbieden niet ingevoerd ondanks een meerderheid in het Parlement, omdat het niet werd goedgekeurd in de Eerste Kamer. Er werd een akkoord bereikt om strengere regels op te leggen voor het bedwelmen van dieren tijdens het slachten, maar koosjer- en halalrituelen

mochten doorgaan.¹⁴² Ook oproepen om de besnijdenis van mannen te verbieden hebben niet tot wetgeving geleid.

BEOORDELING VAN SLEUTELINDICATOREN

- 1. Gelijke behandeling:** Gelijke behandeling van religieuze groepen, waaronder Joden, wordt beschermd door de grondwet. Er zijn Joodse aalmoezeniers in het leger en in gevangenissen, en Joden hebben recht op koosjere maaltijden in detentiecentra.
- 2. Vrijheid van meningsuiting:** De grondwet beschermt de vrijheid van godsdienst. Ritueel slachten voor koosjer vlees en religieuze besnijdenis van mannen zijn toegestaan. Het uitvoeren van Joodse rituelen in het openbaar kan veiligheidsrisico's met zich meebrengen, maar dat houdt geen verband met problemen over godsdienstvrijheid op zich. Wat de religieuze praktijk betreft, kan een gebrek aan kennis over Joodse feestdagen, sabbat en dieetbeperkingen de deelname van religieuze joden aan het openbare leven beperken.
- 3. Vrijheid van gedachte of geweten:** De grondwet beschermt de vrijheid van gedachte en geweten.¹⁴³

¹⁴¹ Zie bijvoorbeeld “Het praktische belang van godsdienstvrijheid voor de Joodse gemeenschap”: <https://eurojewcong.org/news/news-and-views/op-ed-by-ruben-vis-neutral-and-therefore-not-secular-the-practical-importance-of-freedom-of-religion-for-the-jewish-community/>

¹⁴² Zie: <https://www.trouw.nl/nieuws/ministerie-bereikt-akkoord-over-rituele-slacht~b8fe3807/>

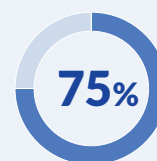
¹⁴³ Zie de artikelen 1 en 6 van de grondwet: https://www.denederlandsegrondwet.nl/id/vi3ak47ajhgk/de_nederlandse_grondwet

AANBEVELINGEN

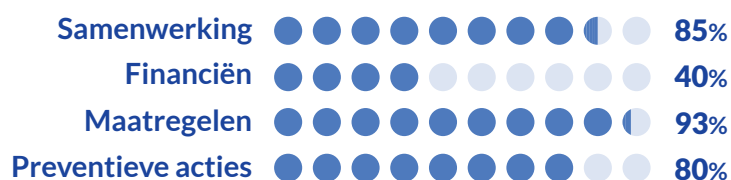
1. Blijf religieuze vrijheden behandelen als fundamentele vrijheden. De instelling van een permanent interreligieus overlegmechanisme (zoals aanbevolen in het hoofdstuk Dialoog) moet deze waarde ondersteunen.
2. Zorg voor trainingen in cultureel bewustzijn bij overheidsinstanties om gevoeligheid en meer inclusieve praktijken te bevorderen.
3. Verbeter de communicatie om de kennis van de Joodse cultuur en haar bijdragen aan de Nederlandse cultuur te vergroten. Hoewel zij al eeuwenlang in Nederland zijn gevestigd, worden Joden soms nog steeds als buitenstaanders beschouwd.

BEVEILIGING

SLEUTELINDICATOREN

Beveiliging

OVERZICHT

Net als in andere West-Europese landen manifesteert antisemitisme zich als een bedreiging van de veiligheid. Hoewel Nederland de afgelopen jaren gespaard is gebleven van grote antisemitische terreuraanslagen zoals die in Halle, Parijs, Toulouse of Brussel, zijn er wel gewelddadige incidenten en bedreigingen aan het adres van personen en instellingen geweest. Uit rapporten van de binnenlandse inlichtingen- en veiligheidsdiensten AIVD¹⁴⁴ en NCTV¹⁴⁵ blijkt dat antisemitisme en antisemitische groeperingen een veiligheidsdreiging blijven vormen in het land. Joodse scholen, buurthuizen

en synagogen zijn voor hun functioneren afhankelijk van de bescherming door de Joodse vrijwilligersorganisatie 'Bij Leven en Welzijn' (BLeW), en in sommige gevallen door de plaatselijke of militaire politie (KMar).¹⁴⁶ Er is onenigheid geweest over hoeveel de Joodse gemeenschap moet betalen voor haar eigen beveiliging. Zo werd in 2019 ongeveer 10% van de restitutiemiddelen in Amsterdam bestemd voor beveiliging,¹⁴⁷ wat tot veel kritiek vanuit de gemeenschap leidde.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Zie: <https://open.overheid.nl/documenten/ronl-065cfb636daae-587f75538abe4f5fc21c8c31b26/pdf>

¹⁴⁵ Zie: <https://www.nctv.nl/onderwerpen/dtn/documenten/publicaties/2022/11/07/dreigingsbeeld-terrorisme-nederland-57>

¹⁴⁶ Zie: [https://english.rijksdienstcn.com/justice--security/royal-netherlands-marechaussee#:~:text=The%20Royal%20Netherlands%20Marechaussee%20\(in,deployed%20all%20over%20the%20world](https://english.rijksdienstcn.com/justice--security/royal-netherlands-marechaussee#:~:text=The%20Royal%20Netherlands%20Marechaussee%20(in,deployed%20all%20over%20the%20world)

¹⁴⁷ Het fonds verdeelt belastinggeld dat in de naoorlogse jaren ten onrechte van overlevenden van de Holocaust is geïnd.

¹⁴⁸ Zie: <https://www.trouw.nl/binnenland/joodse-gemeenschap-moet-zelf-betalen-voor-beveiligen-instellingen-bf3d583d/>

BEOORDELING VAN SLEUTELINDICATOREN

- 1. Samenwerking:** De autoriteiten communiceren nauw met leiders van Joodse instellingen over het veiligheidsbeleid¹⁴⁹ en zijn discreet over deze betrokkenheid. De geïnterviewden voor dit verslag zijn over het algemeen positief over de aard van de samenwerking.
- 2. Financiën:** Volgens deskundigen besteden Joodse scholen en religieuze organisaties tussen de acht en tien procent van hun budget aan beveiligingsmaatregelen. Dit wordt meestal gedaan door het Joodse beveiligingsbureau BLeW, met enige militaire politiebescherming. Onlangs is een klein deel van de restitutiemiddelen van de regering toegewezen aan de beveiliging van de Joodse gemeenschap.
- 3. Maatregelen:** Joodse scholen en sommige synagogen worden bewaakt door de militaire politie, die communiceert met de BLeW en praktische beslissingen coördineert met de plaatselijke politie en gemeenten. Onlangs zijn nieuwe beveiligingsconcepten ingevoerd om de efficiency te verbeteren.¹⁵⁰ Zo is de status van de beveiligingsmaatregelen rond de Amsterdams Joodse organisaties gewijzigd van “statisch” naar “dynamisch”, wat meer maatwerk inhoudt.¹⁵¹ De terrorismebestrijdingseenheid NCTV houdt voortdurend de dreigingen in de gaten en houdt haar partners op de hoogte.¹⁵²
- 4. Preventive Actions:** De militaire politie bewaakt of patrouilleert op bepaalde “high profile” Joodse locaties zoals scholen of synagogen wanneer deze druk bezocht worden. Wanneer er geen militaire politie is, is de gemeente verantwoordelijk voor de toewijzing van politiemiddelen in overeenstemming met de veiligheidsbehoeften.

AANBEVELINGEN

1. Blijf samenwerken met Joodse veiligheidsorganisaties en Joodse organisaties in bredere zin over veiligheid. Organiseer meer preventieve acties, zoals jaarlijkse crisisoefeningen met de politie en het Joodse veiligheidsbureau BLeW.
2. Ondanks het potentiële positieve effect van dynamische en snel evoluerende overheidsmaatregelen blijft de dreiging van gewelddadig antisemitisme bestaan. Daarom moeten de autoriteiten de rechtstreekse financiering voor Joodse veiligheidsinfrastructuur verhogen, wat de last voor de gemeenschappen zou verlichten en middelen zou vrijmaken voor proactieve gemeenschapsopbouwende initiatieven.

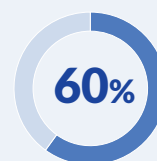
¹⁴⁹ Zie: <https://amsterdam.raadsinformatie.nl/document/11106535/1#-search=%22beveiliging%20joodse%22>

¹⁵⁰ Zie: <https://www.government.nl/latest/news/2022/04/20/continued-investment-in-security-and-surveillance---guardians-of-the-rule-of-law>

¹⁵¹ Deskundigen zijn het erover eens dat er geen aanwijzingen zijn dat de beveiliging in gevaar is. Zie voor meer informatie: <https://www.telegraaf.nl/nieuws/1741532504/geen-koninklijke-marechausse-meer-voor-joodse-panden>

¹⁵² Zie: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/brieven_regering/detail?id=2021D43330&did=2021D43330

SLEUTELINDICATOREN

Sport

OVERZICHT

Wat betreft sport en antisemitisme is voetbal verreweg de meest significante uitdaging, en er zijn incidenten waarbij zowel spelers als fans betrokken zijn. Dat sommige voetbalclubs een Joodse identificatie gebruiken, zoals het Amsterdamse team Ajax, dat de bijnaam “de Joden” heeft, leidt tot een gecompliceerde situatie die haat zaaiende taal kan aanwakkeren. Hoewel “de Joden” voor fans een uiting is van trots,¹⁵³ maken supporters van rivaliserende teams soms antisemitische opmerkingen. Die spreekwoorden en gezangen worden dan soms herhaald in scholen en op plaatselijke voetbalvelden. In 2020 presenteerden de regering en de nationale voetbalbond KNVB een plan tegen discriminatie¹⁵⁴ als reactie op een racistisch incident tijdens een wedstrijd dat tot grote verontwaardiging leidde.¹⁵⁵ Het plan wordt algemeen als zeer ambitieus beschouwd en de mate van samenwerking tussen KNVB en overheid is waarschijnlijk uniek in Europa. Sinds de invoering van het plan lijkt de bewustwording van discriminatievraagstukken te zijn toegenomen.

¹⁵³ Zie voor meer informatie: <https://www.nssmag.com/en/sports/18438/super-jews-vid-army-ajax-tottenham>

¹⁵⁴ Zie: <https://www.knvb.nl/themas/sportiviteit-en-respect/diversiteit/aanvalsplan-tegen-racisme-en-discriminatie>

¹⁵⁵ Zie: <https://nos.nl/artikel/2378349-geen-vervolging-voor-racistische-spreekkoren-bij-fc-den-bosch-excelsior>

BEOORDELING VAN SLEUTELINDICATOREN

- 1. Communicatie:** De KNVB heeft een diversiteitsbeleid¹⁵⁶ dat zich met name heeft uitgesproken over de integratie van LGBTIQ+, zoals blijkt uit de “OneLove”-campagne tijdens het WK in Qatar. Er kan echter meer worden gedaan om publiekscommunicatie te ontwikkelen die antisemitisme en racisme aanpakt, voortbouwend op voorbeelden uit het maatschappelijk middenveld of EU-initiatieven, zoals het project “Changing the Chants” van de Anne Frank Stichting.¹⁵⁷
- 2. Controles en sancties:** Er bestaan procedures om tijdens wedstrijden discriminerende uitingen te herkennen en daartegen op te treden, bijvoorbeeld door de wedstrijd stil te leggen of in te grijpen tegen overtreders. Professionele clubs zijn verplicht te zorgen dat bij wedstrijden een veiligheidscoördinator aanwezig is en de KNVB traint hen momenteel op het herkennen van discriminerende incidenten of spreekkoren, als deel van een reeks veiligheidsovertredingen waartegen zij kunnen optreden. Buiten het stadion zijn er netwerken opgericht van belanghebbenden (waaronder het Openbaar Ministerie, clubs en gemeenten) die erop gericht zijn voor de

¹⁵⁶ Zie: <https://www.knvb.com/themes/new-laws-of-the-game/diversity-in-football>

¹⁵⁷ Zie: <https://changingthechants.eu/pilot-interventions/>

aanvang van problematische wedstrijden risico's te signaleren en overtreders te helpen bestraffen.¹⁵⁸

3. Onderwijs: Er zijn verschillende onderwijsinitiatieven voor leerlingen en spelers die racisme in het voetbal hopen aan te pakken.¹⁵⁹ Bij de Fair Play Workshop bijvoorbeeld doorlopen de deelnemers een intensief programma om van leeftijdsgenoten bij hun eigen club te leren over de gevolgen van discriminatie; deze workshop staat model voor veel clubs in het buitenland. De KNVB publiceert een jaarlijks een veiligheidsrapport dat beschrijft hoe het gesteld is met het tegengaan van discriminerend gedrag door supporters.¹⁶⁰

4. Zorgen voor gelijke kansen: De KNVB streeft ernaar dat - als positief voorbeeld voor de voetbalcultuur - diverse groepen vertegenwoordigd zijn binnen de eigen gelederen, hoewel er op dit moment geen specifieke diversiteitsinitiatieven bekend zijn. Dit kan komen doordat minderheden doorgaans al goed vertegenwoordigd zijn in het voetbal, omdat dit algemeen wordt gezien als een middel voor sociale mobiliteit.

5. Wetgeving: Er bestaat een zogenaamde "voetbalwet" om de autoriteiten in staat te stellen vandalisme in verband met voetbalwedstrijden te voorkomen. Hoewel deze wet geen specifieke bepalingen over discriminatie bevat, kunnen de autoriteiten en het openbaar ministerie optreden tegen een reeks beledigende uitingen, waaronder racistische.¹⁶¹

6. Netwerkvorming en samenwerking: Elke gemeente met een professionele voetbalclub heeft een geïnstitutionaliseerde dialooggroep met vertegenwoordigers van alle relevante stakeholders, inclusief de overheid. Bovendien gaat de KNVB een formele dialoog aan met meerdere maatschappelijke organisaties op het

gebied van discriminatiebestrijding en met de Anne Frank Stichting.¹⁶² De KNVB deelt regelmatig 'best practices' met voetbalbonden in andere landen.

7. Regelgeving: De afgelopen jaren hebben de overheid en de KNVB een krachtiger beleid tegen racisme ingevoerd met nieuwe regelgeving waarop het ministerie van Justitie en Veiligheid toeziet. Er is een programmamanager aangenomen om het beleid te helpen ontwikkelen.¹⁶³

AANBEVELINGEN

1. Gemeenten zouden beter gebruik moeten maken van de beschikbare instrumenten om onveilige situaties of uitingen van discriminatie tijdens voetbalwedstrijden te voorkomen.
2. Betrek fans bij bewustmakingscampagnes en het vinden van oplossingen. Antisemitische sentimenten in voetbalstadions zijn vaak (maar niet altijd) het resultaat van groepsgedrag in plaats van individuele overtuiging. Bottom-up initiatieven die positieve resultaten opleveren zijn uiteindelijk het meest effectief.
3. Investeer meer in zeer succesvolle initiatieven zoals het "Fancoach Project" van de Feyenoord voetbalclub, alsook de Anne Frank Stichting.¹⁶⁴ Dit project, gericht op overtreders, benadrukt de Joodse band met de 'fanbase' van een voetbalclub. Idealiter zouden dit soort projecten open moeten staan voor alle fans.
4. Financier onderzoek en evaluaties ter ondersteuning van het gewenste effect en de voortdurende verbetering van de rol van sport bij het versterken van sociale samenhang en het bestrijden van alle vormen van discriminatie.
5. Moedig alle sportbonden aan om leiderschap te tonen, door het melden van discriminatie of intimidatie toegankelijk te maken voor slachtoffers en inclusieve diversiteitspraktijken te ontwikkelen. Breid de ontwikkelingen in het voetbal uit naar andere sporten.

¹⁵⁸ Voor een bijgewerkte monitoring door het ministerie van Justitie en Veiligheid, zie: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/06/14/tk-voortgangsbrief-voetbal-en-veiligheid>

¹⁵⁹ Hieronder vallen twee projecten van de Anne Frank Stichting, zie: <https://www.annefrank.org/nl/educatie/trainingen-voor-professionals/trainingen-voor-voetbal/>

¹⁶⁰ Voor het seizoen 2021-2022, zie: <https://www.knvb.nl/downloads/bestand/27474/veiligheidsmonitor-2021-2022>

¹⁶¹ Voor een evaluatie van de wet, zie: https://hetccv.nl/fileadmin/Be-standen/Onderwerpen/Wet_bestrijding_voetbalvandalisme_enoverlast/Eindrapport_-_Tweede_evaluatie_Wet_MBVEO.pdf

¹⁶² Zie: <https://footballmakeshistory.eu/anne-frank-house-enters-the-football-field-to-tackle-anti-semitism/>

¹⁶³ Zie: <https://www.knvb.nl/downloads/bestand/21568/0436-voetbal-van-iedereen>

¹⁶⁴ Zie: <https://www.annefrank.org/nl/over-ons/onderzoek/so-ciaal-onderzoek/onderzoek-naar-antisemitisme/het-fancoach-project/>

GEVOLGEN VOOR DE TOEKOMST

Joodse gemeenschappen hebben een lange geschiedenis in Nederland, hoewel velen misschien niet weten hoezeer zij het land mede hebben gevormd en dat nog steeds doen. Hoewel het erkennen van het verleden en het herdenken van degenen die in de Holocaust zijn verloren belangrijk is, is het ook essentieel om de huidige uitdagingen waarmee Joden vandaag de dag worden geconfronteerd onder ogen te zien. Volgens een onderzoek uit 2018 zegt 73% van de Joden in Nederland dat antisemitisme een groot of vrij groot probleem is, en 79% gelooft dat de inspanningen van de Nederlandse overheid om antisemitisme te bestrijden niet effectief zijn.¹⁶⁵

Deze Nationale NOA-rapportage toont aan dat de Nederlandse overheid meer kan en moet doen om antisemitisme aan te pakken. Deskundigen en overheidsvertegenwoordigers die voor dit onderzoek zijn geïnterviewd, wijzen op de bereidheid van het Rijk om concrete maatregelen te nemen en op nationaal of EU-niveau gedane toezeggingen na te komen. De oprichting van het bureau van de Nationaal Coördinator (NCAB) is een positieve stap en zal zorgen voor het holistische karakter van het Nederlandse Nationaal Actieplan ter bestrijding van antisemitisme en ter bevordering van Joods leven, dat nog in ontwikkeling is.

De geïnterviewden benadrukken echter ook dat de regering geneigd is te vertrouwen op het uitstekende netwerk van doeltreffende maatschappelijke organisaties om de sociale samenhang in stand te houden en te bevorderen. Bijgevolg blijkt uit de benchmarking voor dit verslag dat de overheid minder deskundig is op het gebied van onderwijs, herinnering, dialoog en cultuur, hetgeen wijst op een mogelijke kloof tussen voornemens en de uitvoering van maatregelen die concrete resultaten kunnen opleveren.

Nederland heeft vooruitgang geboekt bij het erkennen van fouten uit het verleden, en er is opmerkelijke vooruitgang geboekt op het

gebied van veiligheid, hoger onderwijs en sport. Het onderwijs over antisemitisme is echter nog steeds meer gericht op de Holocaust en de gevolgen daarvan, dan op meer hedendaagse vormen van antisemitisme. Om wezenlijke vooruitgang te boeken zijn systematische benaderingen nodig om discriminatie te voorkomen en op te sporen, met name op het gebied van onderwijs en het toezicht op haatmisdrijven en haatzaaien.

Naast de gerichte aanbevelingen voor elk van de tien beleidsterreinen zijn sommige maatregelen ook transversaal van toepassing. Dit geldt met name voor het jeugd- en antidiscriminatiebeleid, die beide onlosmakelijk verbonden zijn met het onderwijs. Deze gebieden verdienen verder onderzoek en moeten mogelijk worden meegenomen wanneer dit verslag wordt bijgewerkt. Ervoor zorgen dat Joodse tradities, geschiedenis en het probleem van antisemitisme op scholen consequent en op een aan de leeftijd aangepaste manier aan bod komen, is een sleutelement om Joods leven in een veilig en inclusief land te bevorderen.

Helaas heeft antisemitisme een belangrijke rol gespeeld in de recente Nederlandse en Europese geschiedenis. Net als racisme en andere vormen van haat kan antisemitisme alleen worden overwonnen door de specifieke aard en uitingen ervan te erkennen en te begrijpen. De Europese Unie heeft Nederland en andere lidstaten gevraagd en gesteund bij het ontwikkelen van systemen voor toezicht en respons. Helaas zijn de beleidsterreinen die het meeste potentieel hebben om de escalatie van haat te voorkomen, de terreinen waarop de EU het minste gezag heeft om verandering te eisen: onderwijs, cultuur, dialoog en sociale media. Daarom is het des te belangrijker dat de lidstaten zich op nationaal niveau doeltreffend inzetten. Door bestaande lacunes en mogelijkheden in het huidige nationale beleid te onderkennen en een gezamenlijke, gecoördineerde inspanning te leveren om antisemitisme te voorkomen, aan te pakken en uit te roeien, kan een duidelijker pad worden geopend naar een meer inclusief en democratisch Europa.

¹⁶⁵ Experiences and Perceptions of Antisemitism Second Survey, Bureau voor de grondrechten, maart 2019, blz. 34.

BIJLAGE - VOOR DIT VERSLAG GERAAD- PLEEGDE BELANGHEBBENDEN

With gratitude to the many people and institutions who contributed to this research

NAAM	POSITIE
Marc van Berkel	PhD, Faculteit Educatie, HAN Hogeschool
Houssin Bezzai	KNVB
Lennart Booij	Kunsthistoricus
Jeffrey Ducaat	Docent geschiedenis, Rijnlands Lyceum
Alfred Edelstein	Directeur, Joodse Omroep
Ulysse Ellian	Parlements lid
Onno Hoes	4 en 5 mei Nationaal Comité
Deborah Juliard	Joodse Sociale Diensten
Willem Nijkerk	Officier van Justitie/Nationaal Expertisecentrum Discriminatie bij het Openbaar Ministerie (LECD-OM)
Marianne van Praag	Rabbin van Liberaal Joodse Gemeente Den Haag
Willem Nijkerk	Prosecutor/National Discrimination Expertise Centre in the office of the Public Prosecution Service (LECD-OM)
Peleg Sagi	Joodse Veiligheidsorganisatie (BLEW)
Julia Sarbo	Senior Education Specialist, Nationaal Holocaust Museum
Emile Schrijver	Algemeen directeur, Joods Cultureel Kwartier
Edwin Stokvis	Stichting Joodse Scholengemeenschap
Ernst Steigenga	Bureau van de Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding (NCAB) en Nederlandse delegatie naar IHRA
Chantal Suissa	Stichtend directeur, YOUNITE
Michel Theeboom	Joods Politienetwerk
Ruben Troostwijk	Voorzitter Joodse Gemeenschap Amsterdam (NIHS)
Dennis van Velzen	Ministerie van Onderwijs
Frank van der Vree	Hoogleraar em. Geschiedenis Oorlogs-, Conflict- en Herinneringsstudies, Universiteit van Amsterdam, voormalig directeur Instituut voor Oorlogs-, Holocaust- en Genocidestudies van de Koninklijke Academie van Wetenschappen te Amsterdam (NIOD)
Kim van Kastel	Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid
Leonard van 't Hul	PhD, onderzoeker, Nederlands Instituut voor Sociaal Onderzoek
Elizabeth Venicz	Fontys Hogeschool, Instituut voor Journalistiek
Eddo Verdoner	Nationaal Coördinator Antisemitismebestrijding (NCAB)
Ruben Vis	Secretaris-generaal, Organisatie van
Joodse Gemeenschappen in Nederland (NIK)	Anne Frank Museum
Willem Wagenaar	Anne Frank Museum
Asjer Waterman	Stichting Joods Maatschappelijk Werk (JMW)

NOA – Networks Overcoming Antisemitism
www.noa-project.eu

CEJI – A Jewish Contribution to an Inclusive Europe
www.ceji.org

